

KÖZLEMÉNYEK

HORN ILDIKÓ

RÁKÓCZI LÁSZLÓ PÁLYÁJA (1633-1664)

I.

Rákóczi László személye nem ismeretlen a történészek, irodalmárok, művészettörténészek előtt. Neve Várad visszafoglalásának kísérletével fonódott össze, emlékét a „Rákóczi végső búcsúzó éneke” című ballada és néhány kecses műtárgy őrizte meg. Jelen volt a kor minden jelentős eseményén: országgyűléseken, 1657-ben Lengyelországban, a törökellenes harcokban, s gyakran megfordult Erdélyben is. Már a század eleji kutatások felderítették, hogy fontos szerepet játszhatott a magyar politikai életben, de a történészek nem tudták eldönteni, hogy – az akkori hagyományos szemlélet szerint – az Erdély-párti vagy a Habsburg-hű táborhoz tartozott.¹ Így újból fel kell tenni a kérdést: Milyen célok vezették, és milyen pályát futott be Rákóczi László?

Rákóczi László 1633. április 29-én született Zborón.² Négy évvel később, nővérével, Annával, már mint apátlan-anyátlan árva, Bécsben várja III. Ferdinánd és I. Rákóczi György meg egyezését, amely további sorsukról dönt. A két uralkodó vitáját a szülők ellentétes végrendelete váltotta ki. A kor szokásainak megfelelően mindketten a magyar király oltalmába ajánlották gyermekeiket. Tényleges gyámként Pál a bátyját, I. Rákóczi Györgyöt kérte fel. Pethe Anna azonban jobban bízott Pázmány Péter érsekben, akit már ifjú kora óta szoros szálak fűz-

1 A századfordulón megjelent egy-két kisebb forrásközleményen kívül három nagyobb lélegzetű munka készült róla. *Botka Tivadar* (A Rákócziak ifjabb ága. Győri Történeti és Régészeti Füzetek III.) a katolikus Rákóczi-ág sorsát mutatta be. *Gyalóka János* hadtörténész tollából jelent meg az a tanulmány (HK 1913), amely Rákóczi László életéről máig az egyetlen kiadott összefoglaló cikk. Gyalóka Rákóczi Lászlót környezetéből kiemelte, csak politikai tevékenységére összpontosított. Ezen belül az egyetlen ismert tényt, Várad megtámadását állította reflektorfénybe. Rákóczi László naplóját 1913-ban *Wallentényi Desző* rimaszombati gimnáziumi tanár készítette elő kiadásra. Előszavában levéltári források alapján vázolta Rákóczi életrajzát.

2 Rákóczi László születését korábban 1635-re vagy 1636-ra tették. De III. Ferdinánd 1636-ban kelt diplomája (OL NRA. F. 767. No. 37.), amelyben elvállalja az árvák feletti gyámságot, Annát kilenc, Lászlót három évesnek említi. Pontosabb dátumot ad a zborói anyakönyv: *Századok*, 1881. 122. 1. és Rákóczi László naplója. A családról: *Trócsányi Zsolt*: Rákóczi Zsigmond (Egy dinasztia születése). A debreceni Déri Múzeum Évkönyve, 1978. Debrecen, 1979. Tanulmányával néhány ponton vitába szállt *Szabó András*: Rákóczi Zsigmond erdélyi fejedelem (1544-1608). Kiegészítések egy életrajzhoz. *Történelmi Szemle*, 1986. A fejedelem életrajza: *Hangay Zoltán*: Erdély választott fejedelme Rákóczi Zsigmond. Bp., 1987. A család leszármazására: *Keresztes Kálmán*: A Rákócziak. Turul, 1928.

*Rákóczi László arcképe. Elias Widemann rézmetszete a Comitium Gloriarum...
1646. évi kiadásából. Megjelent először a Hadtörténelmi Közlemények 1913. évi 3. számában
Gyalóczy Jenő: Rákóczy László 1636-1664 című tanulmányához*

tek a Pethe családhoz, és Rákóczi Lászlónak is keresztapja volt.³ Mivel Pethe Anna, már özvegyként, utolsó hónapjait gyermekeivel Bécsben töltötte, halála után így az ő végakarata érvényesült. A himmelpfortstrassei Rákóczi-házban László számára megszervezték az udvartartást, nővére pedig ugyanebben az utcában, a Szent Jakab zárdában nevelkedett.⁴

³ Pethe Lászlónénak ajánlott Imádságos könyvről: Régi Magyar Nyomtatványok II. 1601-1635. (Szerk.: Borsa Gedeon és Hervay Ferenc) Bp., 1983. 945. sz. Rákóczi Pál végrendelete: Egyetemi Könyvtár T. XXXVI/67. 59. o.

⁴ I. Rákóczi György Máriássy Ferencnek. Gyulafehérvár, 1642. január 6. OL P 566. Radvánszky cs. lvt. IV. oszt. 74. cs.

I. Rákóczi György egyszer már átélte a család ilyen megosztását. Akkor László apja, Pál tanult Grazban, ahol rokonai jóváhagyásával a katolikus hitet is felvette. A későbbiek során a testvérek a vallás, neveltetés, a politikai pálya különbözőségeit nagyon jól kihasználták. László és Anna esetében viszont a fejedelem, az apa végrendeletére hivatkozva, éveken keresztül tiltakozott Esterházy Miklós nádornál és az időközben esztergomi érsekké és a gyermekek gyámjává kinevezett Lippay Györgynél.⁵ Mi indokolta ezt a makacs ellenállást?

A harmincéves háború francia-svéd szakaszához érkezett. A fejedelmet a franciák és a svéddek is felkeresték Habsburg-ellenes szövetség ajánlatával. I. Rákóczi György csak a kedvező alkalomra várt, hogy Bethlen Gáborhoz hasonlóan bekapcsolódhasson a háborúba, s ezen keresztül Erdély majd a háborút lezáró békében is helyet kapjon. Ebben az esetben el akarta kerülni, hogy öccse gyermekei, szinte túszként, a császári udvarban tartózkodjanak.

Mivel az árvák már Bécsben éltek, Rákóczi Györgynek nem lehetett reális esélye arra, hogy a császár kiengedi befolyása alól a család utolsó katolikus sarjait. A fejedelem ellenállása mégsem volt öncélú, igyekezett kompromisszumot kicsikarni: magának a birtokok kezelését, az árváknak a legjobb nevelést akarta biztosítani. Annak idején, amikor Rákóczi Zsigmond birtokait fiai egymás közt felosztották, nemcsak a földeket harmadolták, de a várakat, kastélyokat is, minden épületet. Ha tehát a gyám nem a fejedelem lesz, akkor a birtokok gondviselőit, kezelőit sem ő nevezi ki, nem neki tartoznak elszámolással. Öccse birtokait a lezülléstől, magát pedig az idegenek kémkedésétől féltette.

A fejedelem végül elérte célját: az árváknak két uralkodó gyámjuk lett. Birtokaikra a fejedelem viselt gondot, míg neveltetésüket átengedte a császárnak.⁶

Az ifjú gróf 15 évet töltött az udvarban, az uralkodó közvetlen környezetében, a vele egyidős Ferdinánd herceg játszótársaként. Bécsben és a nagyszombati jezsuita kollégiumban tanult. Tanulmányait utazások zárták; 1648-ban IV. Ferdinánddal Spanyolországba készült, 1651-ben Itáliában járt.⁷

Bécsi évei alatt alakította ki azt az ismeretségi kört, azt a kapcsolatrendszert, amelyre egész életében építhetett. Neveltetése következtében számos magas rangú tisztviselővel került kapcsolatba, bécsi tanulóéve alatt az udvari arisztokrácia gyermekeivel, egy-egy Schwarzenberg-, Pötting-, Slavata- és két Kolowrat-csemetével koptatta az iskolapadot.⁸ Egykorú forrásanyaggal erre a fontos időszakra vonatkozóan sajnos nem rendelkezünk, a későbbi levelezéséből és naplójából pedig nem lehet megállapítani, kikkel állt közelebbi kapcsolatban, kikkel tartotta a későbbiek során is Rákóczi az összeköttetést, mert név szerint csak Auerspergh herceget és Puchheimet említi meg.

5 I. Rákóczi György és Lippay György levelezése. TT 1882. 147. és 280–302. o. I. Rákóczi Györgyről I.: *Nagy László: A „bibliás órálló” fejedelem I. Rákóczi György a magyar történelemben.* Bp., 1984.

6 I. Rákóczi György Lippay Györgynek. Dés, 1643. augusztus 10. *Szilágyi Sándor: Rajzok és tanulmányok.* Bp., 1875. II. k. 233–35. o.

7 A nagyszombati kollégium anyakönyve. Egyetemi Levéltár, mikrofilm-másolat. II. Rákóczi György Rákóczi Lászlónak. Gyulafehérvár, 1648. november 25. OL E-190 17. cs. No. 5319.

8 Die Matrikel der Universität Wien. Graz-Köln, 1961. IV. band. 201–202. o. Rákóczi 1645. november 23–1646. december 6. között tanult Reinold Rungen osztályában.

Az ismeretszerzés, jelleme, gondolatvilága alakulásának szempontjából sokkal nagyobb hatást gyakoroltak Rákóczi Lászlóra a környezetében megforduló magyar főurak és iskolatársak. Első helyen kell említenünk gyámját, a nevelését irányító Lippay György érseket. Lippay Pázmány Péter munkáját folytatta, nagy elődjéhez hasonlóan Erdély és a királyság politikai együttműködésén dolgozott, ezt nagyban megkönnyítette, hogy Pázmány ráhagyta a fejedelemmel való levelezése rejtjelkulcsát. Lippay rendkívüli műveltségét nagy könyvtára is jelzi, ő volt az, aki 1642-ben megvásárolta Fugger Antal könyveit.⁹ Az érseken kívül ügyes-bajos dolgaiban Rákóczi biztosan számíthatott keresztanyja testvérére, Pálffy Pálra is. Ezen túl jó kapcsolatban állt Batthyány Ádámmal, és többször vendégeskedett Zrínyi Miklós és Péter udvarában.¹⁰

A linzi béke után a magyar közvéleményt egyre inkább a török elleni háború gondolata foglalkoztatta. Mind a magyar, mind a világpolitikában fontos eseményeket ígért az 1646. esztendő. Rákóczi Zsigmond, a fejedelem kisebbik fia Magyarországra, Sárospatakra költözött, és élénk levelezésbe kezdett Pálffyval, Esterházy Lászlóval, Batthyány Ádámmal és másokkal. Ezzel megtették az első lépéseket a magyar és az erdélyi vezetők politikájának összehangolására, törökellenes terveik kidolgozására. 1646-ban Velence és a Porta között háború indult Kréta szigetéért. A pápa Velence, Lengyelország támogatásával szövetség szervezését kezdeményezte, amelyben fontos szerepet szánt Erdélynek és a vajdaságoknak is. Ugyanekkor Lengyelország is meg-megismétlődő támadásaival nyugtalanította Isztambult és a tatár kánságot.¹¹

Az előjelek arra mutattak, hogy Európa és a Török Birodalom összecsapása hamarosan bekövetkezik. Ebben a légkörben a Bécsben, Nagyszombaton tanuló ifjak is nagy figyelemmel követték az események alakulását, és a törökellenes harc gondolata gyorsan elterjedt az ő körükben is. Közülük egyre többen – az Esterházy fiúk, Pálffy Miklós, Rákóczi László, Pázmány Miklós, Homonnai György, Balassa Bálint stb. – a katonáskodás felé fordultak, hadi pályára készültek. Így például Esterházy Tamás Zrínyi Péter parancsnoksága alatt esett át a tűzkeresztségen, Esterházy László többször csatázott Zrínyi Miklós és Batthyány Ádám oldalán a török portyázók ellen. Pálffy Miklós Itáliából hazatérve a Forgách Ádám vezette csatározásokban jeleskedett. Pázmány Miklós morva birtokai helyett Magyarországon telepedett le, és megszerezte a pápai, majd a veszprémi főkapitányságot.¹²

Az aktív törökellenes politika hatása a tizenéves Rákóczi László tevékenységén is kimutatható: 1648-ban véget vetett a rendszeres tanulásnak és „az magyarországi végeknek eljárásában foglalatos lévén” hosszabb időt töltött Komáromban, más várakban, Batthyány Ádám és a Zrínyi testvérek birtokain.¹³ Tudomásunk szerint az első komoly ütközetben Zrínyi oldalán,

⁹ *Csapodi-Tóth-Vértesy*: Magyar könyvtártörténet. Bp., 1987. 104. o.

¹⁰ Pálffy Pál levele. Bajmóc, 1649. szeptember 16. OL NRA F. 68. No. 27. – Megmaradt Rákóczi László és Zrínyi Péter közös tréfas vadász-zászlaja 1650-ből. Leírása: *Kalmár János*: Régi magyar fegyverek. Bp., 1971. 386. o.

¹¹ *Keserű Gizella*: II. Rákóczi György háborúi és politikai hátterük. Utószó a Rákóczi-eposzhoz. Bp., 1988. 206-207. o.

¹² *Esterházy János*: Az Esterházy család és oldalágainak leírása. Bp., 1901. 107., 180-185., 191-194., 251. o.; *Jedlicska Pál*: Eredeti részletek a gróf Pálffy család okmánytárához. 1401-1653. 387., 505-506. o. és *Jenei Ferenc*: Pázmány Miklós veszprémi főkapitány. A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei. 1963. 161-170. o.

¹³ Rákóczi László Lóránffy Zsuzsannának. Nagyszombat, 1648. november 9. OL E-190 17. cs. No. 5318.

1651-ben vett részt, amikor a bán 4000 főnyi seregével Kostajnicánál ütközött meg a törökökkel, és nyolcórás küzdelemben győzedelmeskedett.¹⁴

Rákóczi László tizenöt éves koráig csak levelek útján érintkezett nagybátyjával, a fejedelemmel, és még a temetésén sem vett részt. Erdély új fejedelmétől, II. Rákóczi Györgytől azonban a magyar méltóságviselők és egyes udvari politikusok is sokat vártak. A fejedelem biztatóan fogadta a közlekedési kísérleteket, és szövetségét ajánlotta III. Ferdinándnak egy esetleges török elleni háborúban. A fejedelem és Rákóczi László kapcsolata is szorosabb lett, személyes találkozókra is sor került: 1648 december–1649 február között a gróf Sárospatakra látogatott.¹⁵ Mindez már a hazatérését készítette elő.

Rákóczi László 1651-ben mondott búcsút az udvarnak. A bécsi neveltetés mindent megadott, ami egy nagyszerű pálya befutásához szükséges: nagy tudást, műveltséget szerzett, nyelveket tanult, külföldi tapasztalatokkal, ismeretségekkel gazdagodott. Uralkodók és más magas pártfogók álltak mögötte, kialakult baráti köre is. Politikai elképzelései formálódni kezdtek, eldöntötte, hogy tudását, erejét a török ellen fordítja. A bécsi évek alatt más meghatározó élmény is érte: megismerkedett az európai művészettel, csodás kertekkel, kastélyokkal. Ilyen felkészültséggel tért haza tizennyolc évesen Zboróra, hogy megkezdje önálló, felnőtt életét.

Gyalóky Jenő a hazatérő Rákóczi László helyzetét úgy értékelte, hogy a gróf két malomkő között őrlődött. Politikailag és érzelmileg ingadozott a Habsburgok és a Rákócziak között, akik arra törekedtek, hogy a saját céljaikra használják fel a másik féllel szemben.¹⁶

Ez a megállapítás nem helytálló. Rákóczi László a két állam kapcsolatában nem lehetett ütközőpont, viszont lehetősége nyílt arra, hogy közvetítő szerepet játsszon. A magyar főnemeseket, Pálffy, Zrínyi Miklóst, Nádasdy Ferencet szintén a törökellenes harc foglalkoztatta, és II. Rákóczi Györgyben a potenciális szövetségest vélték felfedezni. A két fél közeledését segíthette Rákóczi László is. Erre különösen alkalmassá tette, hogy vallása, neveltetése, kapcsolatai a császári udvarhoz és a magyar arisztokráciához, származása, birtokai az erdélyi Rákócziakhoz fűzték.

A hazatérő Rákóczi Lászlónak számos feladattal kellett megküzdenie. Hároméves korától Sáros vármegye főispánja, de a tényleges főispáni teendőket csak most, nagykorúsítása után láthatta el.¹⁷ Meg kellett ismerkednie vármegyéje politikai, gazdasági életével, a vezető köznemesi családokkal. Meg kellett szerveznie udvarát, átvenni jószágai irányítását, családalapítás előtt állt, meg kellett teremtenie az otthonát. Birtokügyei rendezésre vártak, és arra is szükség volt, hogy Lórántffy Zsuzsannával és fiaival elfogadtassa magát, s beilleszkedjen a családba.

14 Széchy Károly: Gróf Zrínyi Miklós. Bp., 1896. 314–320. o.

15 Rákóczi György utasítása OL E-190 17. cs. No. 5138–5139.

16 Gyalóky Jenő: Rákóczi László. *Hadtörténelmi Közlemények*, 1913. 435–447. o.

17 Főispáni tevékenységéről kevés adat áll rendelkezésünkre. Az eperjesi levéltári anyag főként az 1658–1660 közti időszakra vonatkozik.

Rákóczi az udvar színes világa után egy teljesen más, de hasonlóan összetett, izgalmas közegbe tért haza. Felső-Magyarország földrajzi, gazdasági helyzeténél fogva, bizonyos önállóságot biztosított magának a többi országrészhez viszonyítva. Északon és keleten Lengyelország, illetve Erdély határolta, de a rokoni, üzleti, birtoklási, baráti kapcsolatok túlnőttek a határokon. Bécs és Pozsony messze volt, így a Felvidék politikája, sorsa nem egyszer szorosabb szálakkal kötődött Erdélyéhez, mint a Királyi Magyarorszáéhoz. Délen húzódtott a Hódolt-ság, és a török ellen állandó készenlében kellett állni. A terület vallási megosztottsága szintén konfliktusforrás lehetett: a nagybirtokosok – Rákóczi László, a Homonnai, Csáky családok – katolikusok voltak, míg a köznemesség reformátusok és evangélikusok táborára oszlott.

Mint már említettük, ez idő tájt a sárospataki udvar a magyar politikai élet egyik központja volt. Rákóczi Zsigmond és Pálffy Pál nádor azon dolgoztak, hogy országgyűlést hívjanak össze, ahol az ország belső reformjának, a törökellenes harcnak az országegyesítésnek kérdéseit megtárgyalhatnák. Mozgalmukhoz birodalmi szövetségeket kerestek; Rákóczi Zsigmond feleségül vette Pfalzi Frigyes, volt cseh király lányát, Henrietta hercegnőt, s így rokonságba került az angol, a svéd és a brandenburgi uralkodó családdal is. Ez az ígéretes politikai mozgalom, amelyet Zrínyi szavai után történetírásunk jó konjunktúrájának nevezett el, 1650–51-re érte el csúcspontját, abban az időben tehát, amikor Rákóczi László haza készült. Arra azonban már nem volt lehetősége, hogy valamilyen módon ehhez a mozgalomhoz kapcsolódjon, mert 1652 elején Rákóczi Zsigmondot és feleségét elragadta az országszerte pusztító himlőjárvány.¹⁸

Fia halála után Lórántffy Zsuzsanna egyre több figyelmet szentelt Rákóczi Lászlónak. Ez az érdeklődés egyaránt hozott jót s rosszat hősünk számára. A fejedelemszony kiváló gazda volt, építkezései, kertjei például szolgáltak. Kimeríthetetlen energiával, remek szervezőképességgel rendelkezett. Mindenről tudni akart, és keményen kézben tartotta embereit. Szigorúság, makacsság jellemezte, nem tűrte az ellentmondást. Fiával, Györggyel már korábban megromlott a kapcsolata, többek között ezért költözött férje halála után sárospataki és munkácsi birtokaira. Mélyen vallásos volt, felvirágoztatta a pataki kollégiumot, komoly adományokkal támogatta a kálvinista egyházat. Döntéseiben azonban sokszor túlzottan befolyásolta vallásossága. Rákóczi Lászlótól is katolikus hite miatt idegenkedett. Zsigmond halála után azonban mindent megtett, hogy a gróftól rábírja az áttérésre. Erdélyi tartózkodása alatt Rákóczi többször tárgyalt Bisterfelddel, aki a fejedelemszony utasítására terjedelmes munkát készített számára, amelyben a katolikus és protestáns vallást hasonlította össze. II. Rákóczi György reálisabban mérte föl unokatestvére vallási buzgalmát mint anyja, így nem hitt a sikerben. Anyja kérésére mégis megígérte, hogy ha Rákóczi László áttér, erdélyi jószágokat ad számára.¹⁹ A fejedelem ígéretén kívül semmit nem tett, nem erőltette az áttérést, mert már az előző generáció példáján tapasztalhatták, hogy a vallási megosztottság előnyökkel jár, növelheti a család mozgásterét.

¹⁸ Péter Katalin: A magyar romlásnak századában. Bp., 1979. 51. és köv. o.; S. Lauter Éva: Pálffy Pál nádor levelei (1644–1653). Régi Magyar Történelmi Források 1. (Szerk.: Horn I.-Kreutzer A.) Bp., 1989.

¹⁹ Szilágyi Sándor: A két Rákóczi György fejedelem családi levelezése. Bp., 1875. 450–452. o.

Az egykori gyám, Lippay érsek számolt Lórántffy Zsuzsanna térítési törekvéseivel, s igyekezett megbízható embereivel körülvenni neveltjét. Rákóczi udvarában ott találjuk Szegedi Ferenc és Kuratóczy Mihály ferences szerzetest, gyakori vendégnek számított Millei István jezsuita és Vanoviczy János pálos barát.²⁰ Rákóczi legfőbb jószágigazgatója Luzsénszky Sámuel lett. Lengyel nemesi családból származott, anyja, rokonai Lengyelországban éltek, csak ő és testvére költöztek Magyarországra. Joachim a papi pályát választotta, és esztergomi érseki titkár lett. Korábban is – még Bécsben – kisebb megbízatásokat teljesített Rákóczi körül.²¹ Öccsét is valószínűleg Lippay ajánlotta a gróf szolgálatába. A lengyelül, magyarul tökéletesen tudó Luzsénszky jól bevált a határ menti birtokokon. Rákóczi egyik leghűségesebb embere lett, és családja is megmaradt a Rákócziak szolgálatában.

Lórántffy Zsuzsannának Lippay módszerei ellen egyetlen, de igen hatásos fegyvere volt: Rákóczi apai öröksége. Rákóczi László, akárcsak tanulóévei alatt, most is állandó pénzsűkékben élt. Birtokai elfoglalásakor kellett volna kézhez kapnia az atyai örökségből és jószágainak jövedelméből származó készpénzt. De a fejedelemszony vonakodott visszaszolgáltatni ezt az összeget. Két-hármezer forintot adott csak át, meghagyva tisztartóinak, hogy késleltessék az aranyak kiadását, Rákóczit pedig takarékosagra intette.²² Rákóczi jó pszichológiai és taktikai érzékét dicséri, hogy nem lépett fel erőszakosan, hanem képes volt éveket várni, és elfogadni a „résztletfizetést”, pedig nagy szüksége volt pénzre. Türelmének meglett az eredménye, sikerült megnyernie a fejedelemszony bizalmát. Jóindulatát az is mutatta, hogy egyik végrendeletében Munkács várát jószágostul Rákóczi Lászlóra kívánta hagyni.²³

Rákóczi László jól állta a két felől ránehezedő nyomást, olyannyira, hogy a kényes helyzetből megerősödve került ki, Lippay támogatása mellé megnyerte Lórántffy Zsuzsanna pártfogását; a napló s a levelezési anyag szerint nagyon jó kapcsolat alakult ki közte s a fejedelem között. A fejedelem és anyja közti feszült viszony ellenére ezt a jó kapcsolatot egész 1656-ig úgy tudta megőrizni, hogy Lórántffy Zsuzsanna jóindulatát sem veszítette el. Rákóczi László sorsában az Erdélyben, a fejedelem mellett töltött néhány hónap döntő jelentőségű volt.

A fejedelem a térség török érdekszférájában fekvő kisállamait akarta szövetségbe összefogni, Erdély politikai vezetése alatt. Rákóczi László ebben a nyugodt, felfutó időszakban kezdett ismerkedni az országgal. 1652. november 17–1653. február 19. között járt először Erdélyben, közelről figyelhette az Approbatát megalkotó bizottság és a gyulafehérvári országgyűlés tevékenységét. A gyűlés remek alkalmat szolgáltatott a fejedelemség politikus gárdájának megismerésére, a gróf – a fejedelem segítségével – ekkor kezdte meg erdélyi kapcsolatainak kiépítését. Későbbi látogatásai során a havasalföldi vajdával is szívélyes kapcsolatba került.²⁴

Rákóczi Lászlónak a beilleszkedése során csupán egyetlen, de nagyon fontos kérdésben nem sikerült akaratát érvényesítenie: a házasság kérdésében. Még tanuló évei alatt – minden bizony-

²⁰ *Karácsonyi János*: Szt. Ferenc rendjének története Magyarországon 1711-ig. Bp., 1923. 1.k. 460-463. o.; *Galla Ferenc*: A Rákócziak és Vanoviczy János pálos misszionárius. Klny. Bp., 1944.

²¹ Luzsénszky Joachim jelentése Lippaynak. Bécs, 1648. június 10. OL E 151 Acta ecclesiastica ordinum et monialium 2. d. fol. 51.

²² Lórántffy Zsuzsanna Klobusiczky Andrásnak: Munkács, 1654. december 21. OL E-190. Rákóczi cs. lvt. 22. cs. No. 6753.

²³ Ez a szándéka egy későbbi végrendeletéből ismert: *Szilágyi S.*: A két Rákóczi György fejedelem családi levelezése. 597. o.

²⁴ Rákóczi László levelei Lórántffy Zsuzsannának. OL E-190 21. cs. No. 6585, 6590 és E-204 (átrendezett anyag) Rákóczi László neve alatt.

nyal a császár és Lippay jóváhagyásával – eljegyezte Csáky László országbíró leányát, Borbálát. A házasság alaposan megváltoztathatta volna az észak-magyarországi erőviszonyokat. A Csáky család régi ellenlábasa volt a Rákócziaknak. Rákóczi László nem örökölte ezt az idegenséget, számára ez a házasság vagyona gyarapodását, a Csákyakkal, Batthyányokkal való rokonságot jelentette volna.

Lórántffy Zsuzsanna másfél éven keresztül, 1652-ig egy lépést sem tett a frigy megakadályozására. De Zsigmond fia halála után a fejedelmi család felső-magyarországi befolyása is veszélybe került. Ebben a helyzetben az özvegy fejedelasszony lépni kényszerült, nem engedhette meg, hogy az ellenséges Csákyak és Rákóczi László sorsa összefonódjon.

Nincsenek közvetlen bizonyítékaink arra, hogy a fejedelmasszony hiúsította volna meg ezt a házasságot. Rákóczi leveleiből tudjuk azonban, hogy ellene volt, és mindenféle módon igyekezett lebeszélni unokaöccsét szándékáról. Továbbra sem adta ki a teljes örökséget, sőt az érzelmi zsarolástól sem riadt vissza: állandó jelleggel arra emlékezteti Rákóczit, hogy hálával tartozik rokonainak, sőt személy szerint neki, birtokai gondviseléséért. Ugyanakkor arról is értesülünk Rákóczi írásaiból, hogy levelei elvesznek, nem kap hírt a Csákyaktól.²⁵ A fejedelmasszony intelmeinek hatására végül felbontotta az eljegyzést. Ezután már Lórántffy Zsuzsanna ragadta magához a kezdeményezést: 1654 februárjában Rákóczi László feleségül vette Lónyay Zsigmond özvegyét, a református Nagymihályi Bánffy Erzsébetet. Rákóczi számára ez mindenképpen mesalliance volt, még akkor is, ha felesége viszonylag szép vagyont vitt a házasságba. Özvegyi jogon bírta a naményi kastélyt 18 faluval, Kászon, Újfalu uradalmait, a tokaji és tarcali szőlőket pedig örökül kapta Lónyaytól. Szüleitől Pardicsot, Redmecet örökölte, Nagymihályban a lánynegyed és a kastély egy része őt illette. Rákóczinak ebből a házasságból politikai előnye csak annyi származott, hogy vármegyéje jelentős köznemesi családjaival – a Péchyekkel, Dessewffyekkel – rokoni kapcsolatba került. A házasság végül is jól sikerült, és 1654. november 16-án Rákóczi László már ezt jegyezhetette naplójába: „Adott az Úr Isten hozzank való kegyelmességéből nekünk az Atyamfiával edgyütt egy leany Gyermeket, reggel öt és hat óra között...”²⁶ Az újszülött a keresztségben az Erzsébet nevet kapta, de a családban nagy szeretettel csak Betkónak becézték. Kislánya születése után Rákóczi László minden erejét birtok- és pénzügyeinek rendezésére fordította.

Rákóczi jó gazdának bizonyult. Szétszórt birtokait megpróbálta egy tagban – Zboró és Sáros környékén – csoportosítani. Megkövetelte a rendet, provizorait rendszeresen elszámoltatta, maga is kijárt földjeire, a malmokba, hutákba. Felhasználta korábbi bécsi, nyugat-magyarországi kapcsolatait; kertet tervezett és halastavakat „fundált”. Naplója tanúsága szerint bárhol járt, figyelt arra, hogy saját birtokán mit hasznosíthatna a látottakból. „...Az kertben mentünk, az holot három száz eleven fáczánokat tartottak, és ezeket a fáczánokat is nézelvén, mentünk ismét a halastóhoz, az holottis sok féle szép halakat mind külön külön szokták tartani, s-pisztrángokatis nagyokat: Láttunk ezen halastónak az Partyán, hatyútis fészkeben a’ Tojásán

²⁵ Rákóczi László Lórántffy Zsuzsannának. Gyulafehérvár, 1653. január 10. OL E-204 Missiles (átrendezett anyag) Rákóczi László levelei.

²⁶ Rákóczi László naplója (a továbbiakban: Napló) 1654. november 16. (Sajtó alá rendezte: Horn L., utószó: R. Várkonyi Ágnes) Bp., 1990. Kéziratai: OL E-190 és MTAK k. Ms. 4947.

ültében. Innen mentünk az Virágos Kertnekis az eő ékességének szemlélésére. Az után a majorban, melyben oly teheneket tartottak Tizennyolcat, hofi csak az eggyikétőlis 28 Icze tejet szoktak napjában fejni; mely tehenek nagjobbak voltak a' bialoknál.²⁷

II.

Az 1655. évi országgyűlésen Rákóczi László már mint Sáros vármegye főispánja, Felső-Magyarország egyik tekintélyes politikusa vett részt. Ennek megfelelően fontos s megtisztelő feladatot kapott a császárné, majd I. Lipót koronázási szertartásában és többször járt a gyűlés követeként az uralkodónál.

Az országgyűlés legfontosabb kérdése az volt, hogy az új tisztségviselők megválasztása hogyan fogja befolyásolni Magyarország további politikáját. Az előző évben elhunyt IV. Ferdinánd király, majd az országbíró, és ekkorra már halott volt az ötvenes évek elejének két meghatározó egyénisége, Rákóczi Zsigmond és Pálffy Pál nádor is. Zrínyi Miklós körül azonban kialakult egy csoport, amely arra törekedett, hogy a „jó konjunktúra” örökségét az új körülmények között is megőrizze, továbbfejlessze, az ország erejét a török elleni harcra összefogja. Mindezt azonban nemcsak a belső ellentétek nehezítették, hanem az udvar politikája is.

A vesztfáliai béke után a magyar politikusok azt várták, hogy az uralkodó minden erejét a török ellen fogja fordítani. Az udvart viszont aggodalommal töltötték el a nyugat-európai változások, különösen Franciaország politikája jelentett potenciális veszélyt. A nyugati határok féltése miatt a török kérdésben a békepárt álláspontja érvényesült, így továbbra is igyekeztek elkerülni a konfrontációt. Ennek a politikának a legfőbb ellenzői a magyarok és elsősorban Zrínyi és hívei voltak. A király a magyar kezdeményezéseknek úgy próbált gátat szabni, hogy hat évig nem hívta össze az országgyűlést, és nem töltötte be az 1653-ban megüresedett nádori széket.

IV. Ferdinánd halálával az utódlás problémája mégis az országgyűlés összehívására kényszerítette a császárt. A legfontosabb cél kisebbik fiának, Lipótnak magyar királlyá választása volt. Ennek kapcsán ismét tervbe vették a Habsburgok örökös királyságának elfogadtatását is. Az udvar másik fő törekvése a nádori szék további üresen tartása volt. Ezt azonban maga a kinevezett helytartó, Lippay érsek is ellenezte. Így az udvar számára egyetlen lehetőség maradt: a békepolitikát veszélyeztető főurakat kellett a nádori cím elérésében megakadályozni.²⁸

Pozsonyban nagyszabású közös ebédeket, vacsorákat rendeztek; régi ismerősök itt újra találkozhattak. A vendégségeken, utcákon tolongó embereket még magával ragadta a közösség, az összetartozás jóleső érzése, de a felszín alatt kezdtek kirajzolódni az erőviszonyok és hamarosan kialakultak a központok is: A császár és kísérete által elfoglalt pozsonyi vár, udvariassági látogatások, audienciák, politikai tárgyalások színhelye. Lippay érsek kertje – amellet, hogy az egész gyűlésnek kedvelt szórakozóhelyéül szolgált – az aulikus főurak, a klérus találkozó

27 Az ebenfurti látogatásról: Napló, 1655. május 17.

28 R. Várkonyi Ágnes: Az 1655. évi országgyűlés. A Habsburg-dinasztia és a magyar rendek kompromisszuma. Magyarország története, III. k. Bp., 1985. 1052-1060.o. Az országgyűlésre l. még: Péter Katalin: A magyar nyelvű politikai publicisztika kezdetei. Bp., 1973.; Klanczay Tibor: Zrínyi Miklós. Bp., 1964. 526-532. o.; Pettkó Béla: Az 1655-i pozsonyi országgyűlés történetéhez. TT 1891. 171-176. és TL 117-118. o.

helyévé vált. Zrínyi Miklós és Batthyány Ádám házában pedig az erélyes törökellenes politika hívei gyűltek össze. A fő központok mellett, szinte minden főnemes szállásán találkozókat szerveztek, a komoly véleménycserektől a táncos vacsorákig minden változatban. Rákóczi László pozsonyi háza is nagy forgalmat bonyolított. Megfordultak itt rangos, tekintélyes politikusok – Wesselényi, Nádasdy, Batthyány – és az ifjúság egyik főhadiszállása volt. Rákóczi pozsonyi mozgásából nem lehet kideríteni, melyik körhöz kötődött; bejáratos a várba, a császárhoz, Lippay érsek, Wesselényi épp olyan szívesen fogadta mint Zrínyi, akinél szinte mindennapos vendég volt.

Zrínyinek és körének sikerült elérnie, hogy a nádorválasztás legyen a gyűlés első feladata. Rákóczi László naplója, bár konkrét politikai vonatkozású adatokat nem tartalmaz, nagyon jól mutatja Zrínyi aktivitását és óriási népszerűségét. Ennek alapján nádorrá választása szinte biztosra vehető volt. A bán azonban nem került a király által megadott jelöltek közé, így a rendek végül Wesselényi Ferencet választották nádorrá.

Nem tudjuk, hogy Rákóczi László udvari kapcsolatai és Lippay révén mit ismert a háttérben zajló eseményekből, de érdekes, hogy Pozsonyba érkezve, még szállására sem tért be, legelső útja Wesselényihez vezetett, s csak másnap kereste fel Zrínyit és az érseket.²⁹ Ennek ellenére valószínűleg ő is legszívesebben Zrínyit látta volna a nádori székben, mert az új nádorról cseppet sem hízelgő jellemzést küldött a fejedelemnek: „úgy látom igen korcsos Palatinusunk léssen, igen alkalmatlan beszédi, mondási vannak, de mindenkor van választya, éngem meg is követett már egyszer.”³⁰

Rákóczi László az országgyűlés alatt is szoros kapcsolatban állt az erdélyi fejedelemmel, hetente küldte tudósításait, és olvashatta a válaszokat, véleményeket, tanácsokat. Bár ezek a levelek arról tanúskodnak, hogy Rákóczi György és László politikai nézetei hasonlóak voltak, és köztük teljes egyetértés uralkodott, a fejedelem követe Klobusiczky András mégis panasszal élt: „Rákóczi László nem igaz atyjafia Ngsodnak. Felette igen oda csatlotta magát az érsekhez. Zríni Uram sem szereti!”³¹

Klobusiczky tudósításai mögött valószínűleg nem politikai ellentétek húzódtak. Ezen az országgyűlésen a fejedelmi család és Rákóczi László közös birtokpereket is elindítottak. Elképzelhető, hogy Rákóczi László jelenlétével és magas pártfogói segítségével előnyhöz jutott. Más leveleiben Klobusiczky elszörnyedve értesítette Lórántffy Zsuzsannát arról, hogy Bánffy Erzsébet Pozsonyban meggyónt³² és azt sérelmezte, hogy a gróf kevés időt tölt velük, erdélyi követekkel, ebédekre jár, csak a maga dolgában forgolódik.

Ezen az országgyűlésen a gróf újabb pártfogóra és baráttra talált Nádasdy Ferenc, a frissen megválasztott országbíró személyében. Az eddigi kutatások szerint 1655 körül Nádasdy terveiben egyre nagyobb szerepet kapott Erdély, rendszeres levelezésbe kezdett a fejedelemmel.³³ Ennek volt természetes következménye, hogy Rákóczi Lászlóval való kapcsolatait is szorosabbra fűzte. A gyűlés alatt minden nap találkoztak, felkeresték egymást szállásaikon, többször

29 Napló, 1655. március 11–12.

30 Rákóczi László II. Rákóczi Györgynek. Pozsony, 1655. június 1. OL E-190 23. cs. No. 6991.

31 Klobusiczky András tudósítása. TT 1891. 174. o.

32 Uő. Lórántffy Zsuzsannának. Pozsony, 1655. április 7. OL E-190 23. cs. No. 6930.

33 Szilágyi Sándor: II. Rákóczy György fejedelem összekötése gr. Nádasdy Ferencsel. *Századok*, 1874. 441–476. o.

jártak együtt a császárnál az ország követeiként. A tanácskozás szüneteiben közös kirándulásokat tettek. Pütkösd táján Nádasdy seibersdorfi birtokán látta vendégül a Rákóczi házaspárt, ahol – mint Rákóczi naplójában írta: „Íratta ki Nádasdy Uram az én képemet is az Palotában több Magyar országhi urak képeihez.”³⁴ Nádasdy felfigyelt Rákóczinak a művészet iránti fogékonyságára, és e közös érdeklődésük nagyban segítette barátságuk és együttműködésük alakulását is.

Rákóczi László naplója sok új adatot közöl az 1655. évi országgyűlésről. Napról napra nyomon követhetjük a résztvevők mozgását, csoportok alakulását, találkozóikat, de konkrét politikai tárgyalásokról, értesülésekről kevés szó esik. Viszont egy új dimenziót ismerhetünk meg, pontos képet nyerhetünk a gyűlés hátteréről, a mindennapokról, a résztvevők elfoglaltságáról, szórakozási lehetőségeiről.

Az országgyűlésen részt vevő nemesek és küldöttek az együttlét minden pillanatát igyekeztek kiaknázni, programjuk igen zsúfolt volt. A napot kora reggel a templomban kezdték, és már itt megbeszélték az első találkozókat. A délelőttbe egy-két látogatás fért és a tanácskozás a Zöld Házban. Az ebéd szintén közösen zajlott. Általában öten-hatan gyűltek össze valakinek a szállásán előzetes megbeszélés, vagy ötletszerű meghívások folytán. Néhány alkalommal az ország egy-egy főméltósága – Lippay, Nádasdy, Wesselényi – nagyszabású fogadást adott, ahol követek, udvari tisztviselők jelentek meg a magyar nemeseken kívül. Az ebéd után a várba vagy a Zöld Házba siettek, majd a délután hátralevő része ismét vendégeskedésekkel, vásárlással, szórakozással telt el. A vacsorára újabb társaságok alakultak, amely – ha a hölgyek is megjelentek – táncsal zárult. Ha az országgyűlés nem ülésezett, a felszabaduló időt kirándulásokkal, találkozókkal töltötték ki. Hogy egy egyszerű hétköznap is mennyire gazdag és változatos programot hozott, arra hadd idézzük Rákóczi László naplóját: „Az Barátok Templomából mentem Zrény Uramhoz, onnan eő kgmével edgiüt Kérj János Uramhoz, innét ismét a Templomban, onnét mentünk föl az Várban. Le jeövén tértem be Battyáni Uram szállására magával edgiüt. Voltam feőbb Urakkal edgiüt ebéden Nádasdi Uramnal. Innen mentem Battyáni Uram szállására, magával eő kgmével, s- onnan paripán az mezeőre mentünk mulatni, késértvén be Visza szállására Battyáni Uramat. Mentem Vacciorára Serény Pál Uramhoz.”³⁵

Az országgyűlés alatt rengeteg árus, kereskedő, mutatványos érkezett Pozsonyba. A legnagyobb forgalmat az ékszerészek, fegyverművesek, és a jezsuita patika bonyolította. Sokan felkeresték a kárpitárusokat, posztómetszőket, Rákóczi László például bársony öltözőköntöst varrat magának. A kópíróknak is bőven akadt munkájuk. A nemesek portréikat festettették, maguk vagy mások részére. Az utcákon kötéláncosok, tornászok, alkalmi mutatványosok szórakoztatták a járókelőket. Rákóczi szállására egy német házaspár jött, akik „egy új trombita módon szóló nagy hegedővel” játszottak, majd egyik vendégségen a császár törpéje szórakoztatta a meghívottakat.

A viták, tárgyalások feszültségét tréfás vetélkedőkkel, játékokkal igyekeztek enyhíteni. A főurak leggyakrabban lóversennyel, nyúl vadászattal, tetre menő céllövélssel, vidám fürdőkkel

34 Napló, 1655. május 16-18.

35 Napló, 1655. április 18.

mulattatták magukat. Kedvelt időtöltésük volt a „cédulás kocka”, a tombolára emlékeztető szerencsejáték. Rákóczi naplójában erről így írt: „...mentünk az Zrény Uram szállására: innét mentem az czédulás koczkára és hadtam oda egi néhány Tallért és azután ismét Visza mentem Zrény Uramhoz. Annak utánna Battyáni Uramis, az czédulás koczkáshoz indulván, látot megh eő kegme, és hivot engemetis ismét az koczkáshoz, s- hozzá kezdvén ismét, az utánnis: Nyertem egi Mosdót medenczéstől.”³⁶

A pozsonyi országgyűlés után a megüresedett felső-magyarországi főkapitányság került az érdeklődés középpontjába.

A főkapitány szervezetileg a bécsi haditanács fennhatósága alá tartozott, de kezében roppant jelentős helyi hatalom összpontosult; a Muránytól keletre fekvő terület katonai főparancsnoka volt. Feladatai közé tartozott a végvári szervezet fenntartása, irányítása, ellenőrzése. Javaslatot tett a várkapitányok kinevezésére és elbocsátására, a végvárak építésére, erősítésére. A várak karbantartására biztosította és ellenőrizte a jobbágyok ingyenmunkáját és a szakemberek (mérnökök, építésszek, tüzérési szakértők) tevékenységét. A főkapitány felügyelt a várak felszerelésére, fegyverzetére, a rend és a fegyelem megtartására. Területén ő volt a katonai igazságszolgáltatás felsőfokú hatósága. Kötelességei közt szerepelt a belső rend biztosítása is.

A felső-magyarországi főkapitányság különleges fontosságát stratégiai jelentősége adta. Ez földrajzi helyzetéből eredt: Bécstől távol feküdt, szinte önálló országrészként, három másik állam közé nyúlt be mélyen. Északról Lengyelország, keletről Erdély, délről a hódoltság határolta. A fő veszélyt a török jelentette, de Bethlen Gábor uralkodása óta mindig számolni kellett a fejedelemség esetleges támadásával. A tisztség betöltéséhez a katonai képzettségen kívül jó diplomáciai érzékre is szükség volt tehát, és a lengyel s erdélyi kapcsolatok szintén nagyban segíthették a főkapitány működését. A tisztség vonzerejét növelte az a tény, hogy mint Wesselényi és több elődje esetében, akár a nádori szék elnyerésére is lehetőség nyílt.³⁷

Lippay ajánlásából tudjuk, hogy Rákóczi László is a jelöltek között volt, s jó eséllyel várhatta a döntést. Eddig sok mindent készen kapott, a rangot, vagyont családja teremtette meg. Úgy tűnt, a szépen induló pálya töretlenül folytatódik: Rákóczi előtt fölillant Fortuna arca, Wesselényi nádorrá választásával megnyílt előtte az út, hogy 22 évesen Magyarország katonai vezetői közé emelkedhessen. Ez a tisztség azonban számára sokkal többet jelentett, mint hatalmat, tekintélyt; a lehetőség volt, hogy formálódó politikai elképzeléseit megvalósíthassa. Mint tudjuk, már ifjú korában tudatosan készült a katonaeletre. Könyvtárjegyzékét nem ismerjük, de számos adatból, leveleinek fordulataiból, utalásaiból kiderül, hogy nagyon érdekelte és foglalkoztatta az ókori és elsősorban a magyar történelem. A háborúk, a történelem iránti érdeklődése az őt körülvevő tárgyakban is kifejeződött. Kastélyainak leltárai, iratai azt mutatják, hogy komoly fegyvergyűjteménye volt, amelyben különféle szúrófegyverek, rengeteg értékes puská és pisztoly is helyet kapott. A legújabb külföldi puskák mellett múlt századi, szinte már használhatatlan fegyvereket is megőrzött. Külön figyelmet érdemel új- és nyilgyűjteménye. Bécsi neveltetése alatt készült az a bárd, amelyre nevének és címerének jelmondatán kívül saját képét is bevésztette. Kardjai közül eddig négyet ismerünk. A legszebb talán egy – valószínűleg német

36 Napló, 1655. június 14.

37 *Ember Gyűző*: Az újkori magyar közigazgatás története Moháctól a török kiűzéséig. Bp., 1946. 251-258. o.

mesterektől származó - méteres szablya. Külső oldalán a lombdíszek között lovas herold, a „Gloria virtutem sequitur” felirat található, alatta a lábát két dombon megvető, pajzsos, kardot emelő „Hector Troianus”. A belső oldalra különböző jelmondatokat véstek: „Domine dirige vias meas”, „a Deo victoria”. Itt is van egy kardos-pajzsos alak, az aláírás szerint „Achiles Graecus”.

A névfelírás és a Rákóczi-címer alatt a címerpajzsból kiemelt Rákóczi-sas látható, amint egy törököt marcangol. Ez a bevésés nemcsak a kitűzött célt, a vágyakat jelzi, de utalás a család múltjára is.³⁸ Nagy gondot fordított várainak karbantartására: 1656-ban kezdte meg Hrussov várának és a kistapolcsányi kastélyának erősítési munkálatait. Rákóczi László nagy súlyt fektetett katonái kiképzésére, állandó gyakorlatoztatására. Az állóképességet fejlesztette a versenyfutás, a sok úszás és a birkózás. Rákóczi László naplójának bejegyzései szerint lovaglásban, birkózásban, céllövésben gyakoroltatta őket, jutalmazással, új feladatok, játékok bevezetésével serkentve embereit jobb teljesítményre: „...kezdettem laptát játszani szolgálaimmal, és az ki az laptát megkapta jutalma egy-egy pár karmazsin csizma volt...”³⁹ Ezek az izgalmas, különböző tételekért folyó versenyek magának és egész udvarának remek szórakozást nyújtottak, és arra is alkalom nyílt, hogy a legügyesebbek kiemelkedhessenek. Katonái, tisztjei, de még rokonai is állandó ellenőrzés, megfigyelés alatt álltak, gyakran kipróbálta tetteikészességüket, bátorságukat: „Ijesztettem meg Desseöffy Ádám uramat, kicsalván a mezőre, és szolgálaimat törökök képeiben reája támasztván. Desseöffy sógor nyűlszívű.”⁴⁰

A versenyeken és játékos cselvetéseken kívül, az állandó vadászat is a kiképzési módszerek közé tartozott. Nem véletlenül volt a kor toposz-rendszerében a vadászat a háború megfelelője, mert „...fejedelmi testgyakorlás, mit a katona iskolájának és a háború képmásának lehet nevezni.”⁴¹ Egy vadászat mindazt a tudást megkövetelte, amelyre egy portya, vagy hadjárat során szükség lehetett; a nyomolvasást, cselvetést, kitartást, gyorsaságot, biztos célzást.

Míndez jelzi Rákóczi László erőteljes katonai érdeklődését. Adatainak alapján mégsem lehet Rákóczinak, a katonának a portréját megrajzolni. Ambícióit ugyanis nem válthatta valóra; soha nem állhatott hadseregek élére, sőt mindössze négy portyájáról tudunk: 1651-ben, '56-ban, '57-ben és 1664-ben vett részt egy-egy rajtaütésben. A tervek és megvalósításuk közti ellentét nem Rákóczi hibájából származott. Mind az udvari, mind a magyar politikusok féltették és tudatosan távol tartották a harcoktól. Érdemes Wesselényi Ferenc II. Rákóczi Györgyhez írt levelét idézni: „Az bizony dolog, alig voltam egyszer nagyobb angustinában mint mostan. Gróf Rákóczi László is elment volt velek [a haddal] s valóban féltettem s naponkint féltem, felette neki adatott az katonáskodásnak, s látja Isten, félttem az jó urat; ha ember megtartoztatja jó indulatjában, az is baj; találjon valami szerencsétlenség esni ő kegmével (:szerencsét pedig senki senkinek nem adhat:) akkor kellenék egyszer szegény fejemnek veszni...”⁴² A levél jelentőségéből semmit sem von le az a tény, hogy nemcsak az aggodalom irattatta Wesselényi-

38 Rákóczi László kardja. *Szendrei János*: Magyar hadtörténelmi emlékek az Ezredéves Országos Kiállításon. Bp., 1896. 798. o.

39 Napló, 1657. június 19.

40 Napló, 1658. január 1.

41 Andreas de Santa Clara szerzetes Zrínyi fölött mondott gyászbeszédét idézi *Klaniczay Tibor*: Zrínyi Miklós. Bp., 1964. 403. o.

42 Wesselényi Ferenc II. Rákóczi Györgynek. Szendrő, 1656. április 30. TL I. k. 588. o.

vel ezeket a sorokat, hanem a nádorságára gyanakvóan tekintő fejedelemhez való közeledés vágya is. A kissé túlzó utolsó mondatból kiderül, hogy Rákóczi László tevékenységét többfelől figyelték, és Bécs sem akarta egy csetepatéban elveszteni erdélyi politikájának egyik kulcsfiguráját.

Rákóczi kitűnő adottságai, alapos felkészültsége alapján komoly reményekkel várhatta a haditanács döntését. Rajta kívül Felső-Magyarország tekintélyes nagybirtokosai, Barkóczy László, Homonnai György, Thököly István, Wesselényi Pál pályázott a tisztségre. Az első számú esélyes azonban Rákóczi László volt, őt támogatta Lippay érsek és Wesselényi, a nádor is felterjesztésében az első helyen javasolta.⁴³ Az udvart viszont aggasztotta a fiatal gróf és a fejedelem kapcsolatának szorossá válása. Bizalmatlanságukat fokozta, hogy Rákóczi László láthatóan aktív szerepet vállalt unokatestvére lengyelországi politikájában is. Ilyen körülmények között semmiképpen nem akarták a fejedelemséggel szomszédos terület katonai vezetését az ő kezébe adni. A bécsi békepárt a szintén Zrínyi köréhez tartozó, de színtelen és erőtlén Homonnai Györgyöt nevezte ki főkapitánnyá.

III.

1655 júliusában svéd csapatok szálltak partra Lengyelországban. A svéd–lengyel háború jó alkalomnak ígérkezett, hogy Erdély kitörhessen elszigeteltségéből, a török–tatar szorításból. Komoly kérdés volt viszont, hogy a fejedelemség a svédek oldalán, vagy ellenük nyerhet-e többet. Az új nagyvezér, Köprülü Mohamed a birodalom határainak kiterjesztésére törekedett, és támogatta volna II. Rákóczi György lengyelországi terveit, ha a fejedelem lengyel hívásra, athnáméval, török csapatokkal kapcsolódik a háborúba. Megkezdődtek a diplomáciai tapogatózások, Rákóczi szövetségre lépett a havasalföldi és moldvai vajdakkal, Velence és több német fejedelemség ígérte támogatását. II. Rákóczi György végül 1656 decemberében megkötötte a szerződést I. Károly Gusztávval, és a szövetséget az országgyűlés is jóváhagyta.⁴⁴

Rákóczi László valószínűleg jól ismerte a diplomáciai és hadi előkészületeket. Az év folyamán többször tanácskozott Sárospatakon Lórántffy Zsuzsannával, és a fejedelem hívására Erdélybe utazott. Zboró a lengyel menekültek központjává vált, szintén itt telepedett le Lubienski, II. Rákóczi György lengyel informátora. A gróf maga is gyakran járt Lengyelországban, és rendelkezett a fejedelemtől független lengyel kapcsolatokkal. A fejedelem leveleinek tanúsága szerint, II. Rákóczi György döntései előtt többször kérte unokatestvére véleményét is,⁴⁵ de olyan dokumentumot, amely Rákóczi Lászlónak a lengyel hadjárattal kapcsolatos állásfoglalását tükrözné, eddig nem találtunk. Aktivitása, erdélyi, lengyelországi útjai viszont arra engednek következtetni, hogy ismerte és helyeselte a hadjárat terveit. A magyar politikusok közül sokan – Zrínyi, Nádasdy, Batthyány – szintén nagyra becsülték a fejedelem személyét, addigi sikereit; az ő tevékenységében látták az országegyesítő politika egyik útját.

⁴³ Wesselényi Ferenc 1656. évi felterjesztése. OL E-199. 9. cs.

⁴⁴ R. Várkonyi Ágnes: A nemzetközi törökellenes szövetség genezise és II. Rákóczi György fejedelem. *Történelmi Szemle*, 1984. 57-79. o. és *Heckenast Gusztáv*: Bécsi svéd követjelentések Magyarországról, 1652-1662. *Történelmi Szemle*, 1983/2. 205-222. o.

⁴⁵ 1655-ből és 1658-ból vannak adataink. L. a 30. és a 60. számú jegyzetet.

Az erdélyi sereg 1657 januárjában indult meg Lengyelországba. Lipót Szelepcsényi vezetésével követséget küldött a fejedelemmel való tárgyalásra. Bár nézetei ismertek, Rákóczi László mégis helyet kapott a küldöttségben. A követek között volt még Homonnai György, Barkóczy László, Révay Dániel, Fejérpataki Kristóf. A felső-magyarországi urak kiküldése valószínűleg lélektani fogás, esetleg közeledési gesztus volt. Rákóczi Lászlónak a küldöttségbe való beválasztása pedig taktikai telitalálatnak bizonyult. Az udvar befolyását akarta demonstrálni azzal, hogy még a fejedelmi családban is vannak hívei. Tervük, amelyet Rákóczi László nevére, jelenlétére építettek, bevált. Sternbach a svéd királynak írott jelentésében jelzi a követség érkezését, de csak Rákóczi Lászlót, a fejedelem katolikus rokonát emeli ki név szerint.⁴⁶

Rákóczi Lászlónak emellett még gyakorlati szerep is jutott. Mivel állandó kapcsolatban állt a fejedelemmel, és a lengyel viszonyokat jól ismerte, rábízta a követség útjának megszervezését. Zborói kastélya lett a gyülekezőhely, ide érkezett Szelepcsényi György, Révay Dániel, Homonnai és a többiek. A követség csak akkor indult útnak, amikor Rákóczi László emberei Lubomirski marsalltól, illetve a fejedelemtől kedvező válasszal érkeztek vissza.

1657. február 14-én indultak meg, először Lubomirski tábora felé. Útjuk során mindenhol készen várta őket az élelem, szállás, a lengyel kísérők; Woyniczki, Balniski, Glinski, Biecutól pedig már a marsall zsoldosai kísérték a követeket. Lancutnál érték utól Lubomirski táborát. A marsall fényes kísérettel fogadta őket, az ünnepi vacsorán Wielopolski, Semberg és más lengyel urak is részt vettek, Rákóczi László pedig „atyafiságos Pohárt” ivott Lubomirskival.

A követség útjának legveszélyesebb szakaszához érkezett, amikor a két ellenséges had közti területen kellett átjutniuk, hogy elérjék Rákóczi táborát. Elnéptelenedett falvakon mentek keresztül, egy-egy lengyel vagy tatár csapat kísérte messziről vonulásukat. Tanúi voltak néhány kisebb összecsapásnak, és lengyel előőrsüket kozák portyázók megtizedelték. A küldöttség Radymno puszta falai közt húzta meg magát, míg Rákóczi László szolgálai a fejedelemhez indultak segítségért. Hamarosan megérkezett Rákóczi György pátenstevele egy hadnagyával, majd a San partján már Kemény János várta seregével a követeket.

A tárgyalások nem igazolták a fejedelem várákozásait, mint anyjának írta: „követség sum-mája csak az, ő felsége atyai képpen intet, tegyük le a fegyvert...”⁴⁷ A követség összetételéből arra lehet következtetni, hogy a felső-magyarországi uraknak politikai megbízatásuk nem volt, így érthető, hogy pár nap múlva, a tatár támadás hírére, hazatérhettek. Rákóczi László sem időzött soká, egy napot kettesben töltött a fejedelemmel, leveleket írt Nádasdynak, Wesselényinek, Batthyánynak, majd ő is útra kelt, Rákóczi György mellett összekötőként hadnagyát, Hoffmann Istvánt hagyta.

Hazafelé kietlen, felégetett, elpusztított vidéken haladtak. Kanczuga városáról írta Rákóczi László naplójában: „...egy részét meg is égetvén, feles embereket öltenek meg lakosiban, kik közül az piaczon magam is láttam egy holt embert, melyet a disznók öttenek, az útfélen fektében.”

⁴⁶ Sternbach jelentése a svéd királyhoz: „Venit 12/22 praesentis, cuius mentio in prioribus a me facta est, legatus caesaris ad principem, comitatus a Ladislao Rakocio principis patruelle et romanae religioni addicto, de cuius propositione et data ipsi a principe resolutione proximis litteris S. Regiae Mtti Vrae humillime aperiam...” közli: *Szilágyi Sándor*: Erdély és az északkeleti háború. Bp., 1891. II. k., 273-274. o.

⁴⁷ II. Rákóczi György anyjának. Priborcz, 1657. február 28. Családi levelezés. 514. o.

Félúton érte utól a fejedelem levele, amelyben a gróf visszatérését, segítségét kérte, de Rákóczi László az otthoni nyugtalanító hírek miatt elutasítóan válaszolt.

Zboróra érkezve ismét kastélya lett az első számú hírforrás és irányító központ. Ide jött utatásért a fejedelem német secretarius, Lubienski, Szalay Pál, Usz Ferenc és mások. Szelepcsényi szintén Zboróra küldte a császárnak szóló leveleket, amelyeket Rákóczi László továbbított Bécsbe. Állandó összeköttetésben maradt a fejedelemmel, és tudósította a magyar politikusokat, elsősorban Nádasdyt, Zrínyit, Csákyt, Batthyány Ádámot tájékoztatta. Március végén két hétig tanácskozott a hozzá érkező svéd és a Barsowski György vezette kozák követéssel, pár napra vendégül látta a Lengyelországból visszatérő Szelepcsényi kancellárt és a Zboróra siető Millei páttert. Szintén Rákóczi László emberei – elsősorban Luzenszki Sámuel – biztosították a Lengyelországba élelmet szállító szekerek útját.

A svéd és kozák követek április elején hagyták el Zborót, Rákóczi László még a lengyel területen is kísérte őket egy darabon, megnézte a seregeket, több lengyel rabot és 150 aranyért egy magyart is kiváltott a fogságból. Innen újból részletes tájékoztatást küldött a fejedelemnek.

II. Rákóczi György kezdetben sikereket aratott, bevonult Krakkóba és Varsóba. De a svédektől való elválás után Lvov irányába folytatta az előrenyomulást, ahol kelepcébe került. Ez alatt a lengyelek, Lubomirski vezetésével betörték Felső-Magyarországra és végigpusztították Bereg, Máramaros, Ugocsa, Szatmár vármegyéket. A helyzetet súlyosbította, hogy az eddig várakozó álláspontra helyezkedett Porta is támadási parancsot adott ki, Erdélyre tatár csapatok zúdultak.

A felső-magyarországi nemesség számított és készült egy esetleges támadásra, mégis hatalmas károkat szenvedett. Különösen a lengyel betörés járt nagy pusztításokkal. „Mi ezen az Feöldön az kiknek Munkach tajan es azon belül jószága van – írta Rákóczi László Batthyány Ádámnak – az lengyelek eruptioja miat igen meg karosottunk, csak magamnakis Szent Miklosi Jóságomban közel negyven falumat egettek megh, s majorságaimis éppen oda vannak.”⁴⁸

Rákóczi László a pusztítást nem nézte tétlenül, Pethő Zsigmonddal rá-ráütött a török-tatár csapatokra.⁴⁹ Makoviczai birtokán pedig átjárót létesített, ezen keresztül menekülő erdélyiek, havasalföldiek, moldvaiak özönlöttek a Felföldre. Az udvarban nem akarták magukra vonni a török szultán neheztelését, ezért az átjáró berekesztését szorgalmazták. Vitnyédi értesülései szerint, készek voltak Rákóczi Lászlót még felső-magyarországi főkapitánynak is kinevezni, csak hogy céljukat elérjék.⁵⁰

Rákóczi László a gyors portyákon és az átjáró megnyitásán kívül mást nem tehetett, feszülten várta és továbbította a Lengyelországból érkező, egyre riasztóbb híreket: II. Rákóczi György békét kötve lengyelekkel, csekély kíséretével hazatért, míg Kemény János és a hátrahagyott had tatár fogságba esett. Rákóczi Lászlónak a hazavergődött katonákon és futárokon kívül a fejedelem mellett tartózkodó emberei szállították a híreket. Ez a magyarázata annak, hogy értesülései gyorsak és pontosak voltak. Alig egy héttel az erdélyiek fogságba esése után már szétküldte a fogoly főurak névsorát.⁵¹

48 Rákóczi László Batthyány Ádámnak. OL P-1314. No. 39295.

49 Barcsay Ákos Lorántffy Zsuzsannának. Gyulafehérvár, 1657. június 15. Erdély és az észak-keleti háború. II. 389-391. o.

50 Vitnyédi István Zrínyi Miklósnak. Sopron, 1657. május 4. Magyar Történelmi Tár, XV. 100. o.

51 Rákóczi László Batthyány Ádámnak. Polcora, 1657. augusztus 15. OL P-1314. 39296.

Július első felében Rákóczi László a felső-magyarországi szabad királyi városokat járta végig. 1657 áprilisában meghalt III. Ferdinánd császár, és Lipót a városok hűségesküjének átvételére királyi biztosokat nevezett ki: Rákóczi Lászlót, Kisdi Benedek egri püspököt, Mosdósy Imrét, a szepesi kamara tanácsosát. Kassa, Eperjes, Szeben, Bártfa, Lőcse volt az útvonal, a városok rendben felesküdték, majd megvendégelték és megajándékozták a biztosokat.⁵²

Rákóczi ezután késedelem nélkül Wesselényi murányi, enyickei kastélyába látogatott, ahol Erdély sorsáról, az észak-keleti határok védelméről tárgyaltak. A július 20–22. között tartott jolsvai gyűlésnek is ez volt a témája. A gyűlés intézkedéseket sürgetett az újabb lengyel betörések ellen, kérte a károk felbecslését, a végházak megerősítését, hadak fogadását. A rendek felszólították a nádort, hogy az okozott kár fejében foglalja le Lublót és a tizenhárom szepesi várost. Követelték, hogy a bujtotatókat, rablókat megbüntessék, a lengyel fogságba esett nemeseket, kereskedőket váltsák ki. Hasonló kéréssel fordultak Lórántffy Zsuzsannához is.⁵³

A Lengyelországból hazatérő fejedelem nehéz helyzetbe került. A török büntető hadjárattal fenyegette, serege tatár fogságban maradt, országa részben ellene fordult. Először a belső nyugalmat akarta helyreállítani, de már külső segítséget is keresett, és ehhez Rákóczi Lászlóra is szüksége volt.

Rákóczi László a szamosújvári országgyűlés idején még nem volt Erdélyben, csak embereitől értesült a gyászruhába öltözött, rab férjük, fiaik kiváltásáért rimánkodó asszonyok megrendítő képeről. Gyulafehérvárra már elhívta a fejedelem.⁵⁴ A gyűlés kompromisszummal zárult, Rhédey Ferencet választották fejedelemmé, mint Rákóczi László naplójában írta: „Ez nap eligálták Rhédey Ferencet Pünkösdi Királyságra.”⁵⁵

II. Rákóczi György és László együtt hallgatták meg a tatárok közül visszaérkező kémet, majd Balázsfalvára utaztak Báthory Zsófiához, ahol naponta többször tanácskoztak. A megbeszélések nem hoztak eredményt, Rákóczi György csalódottan jelentette anyjának: „Rákóczi László uram elmene mind jesuitáival edgyütt.”⁵⁶ Rákóczi László pedig naplójának panaszkodott: „Erdély Tündérország!”

II. Rákóczi György mindent megtett az ország megvédésére. Új szövetségeseket keresett. A császári címre pályázó Lipóthoz követeket küldött, támogatását kínálta Erdély védelméért. Kérése találkozott az európai politikusok és a magyar főurak elvárásaival. Több választó fejedelem, pl. a mainzi érsek, a szász választó, azzal a kikötéssel adta Lipótra szavazatát, ha a leendő császár segítséget nyújt a fejedelemnek, és megindítja a török elleni háborút. A magyar politikusok pedig pozsonyi gyűlésükön deklarálták, hogy Lipótnak, mint magyar királynak kötelessége Erdély és Magyarország megoltalmazása. Míg II. Rákóczi György megsegítését sürgették, maguk is készültek a fegyveres beavatkozásra, Wesselényi általános felkelést hirde-

52 Napló, 1657. július 10–17.; *Hain Gáspár* lőcsei krónikája. Lőcse, 1910–13. 272. o.; I. Lipót levele Lőcse városához. Laxenburg, 1657. május 31. Lőcse, Városi Levéltár, II. 103/1.

53 A jolsvai gyűlés irományai: TT 1884. 586–590. o. (közli: *Petikó Béla*).

54 *Szilágyi S.*: Erdélyi országgyűlési emlékek. XI. Bp., 1886. 309. o.

55 Napló, 1657. november 2.

56 *Wallentinyi*: i. m. 58. o.; MTAKk Ms 4947.

tett, Nádasdy, Batthyány Ádám és mások csapatokat fogadtak. Felső-Magyarország ugrásra készen várt, a nádorhoz sorra érkeztek a támadást sürgető levelek. A hadi készülétek közben újból felvetődött a felső-magyarországi főkapitányság kérdése. A tisztséget Homonnai György töltötte be, de ebben a kiélezett helyzetben, Lippay érsek megítélése szerint, rátermettebb emberre volt szükség: „Megvalloam azt – írta Wesselényinek –, hogy böcsületes, emberséges vitéz úr az mostani kassai Generális uram is, de hogy ennek az súlyos terhek elviselésére elég-séges kőszikla legyen, nem reménlem.”⁵⁷ Az érsek ismételten Rákóczit javasolta, aki fáradhatatlanul munkálkodott a fejedelem és Erdély érdekében. Szinte minden idejét – ha éppen nem Erdélyben volt – Bécs, Pozsony, Kismarton, Nagyszombat és az otthona között osztotta meg. Híreket közvetített, tárgyalásokat folytatott, ő is, akárcsak Lippay, Nádasdy, Zrínyi, a fejedelem megsegítését próbálta elérni az udvarnál. Rákóczi László vendégségbe hívta Batthyány Ádámot, majd maga is Kőrmendre készült.⁵⁸ Többször felkereste Lippayt, Wesselényit, Nádasdyt, és április végén öt napig Bécsben tárgyalt. 1658 májusában Rákóczi György Erdélybe hívatta⁵⁹ és három hetes tanácskozás után is alig akarta hazaengedni. Pár nappal később Szerencsen már az erdélyi kancellárt, Mikes Mihályt látta vendégül. Katonai ambíciói, kapcsolatrendszere, tájékozottsága révén valóban Rákóczi László lett volna a legalkalmasabb személy a főkapitányságra. A fejedelemnek és híveinek nagy támogatást jelentett volna, ha az Erdéllyel határos terület katonai irányítása szintén egy Rákóczi kezébe kerül. Ez azonban az udvar békepolitikáját veszélyeztette volna, így Lippay kezdeményezésére nem érkezett válasz, a főkapitány Homonnai maradt.

Eközben a fejedelem a megyesi országgyűlésen visszaszerezte tisztségét, és nyíltan a török ellen készült. II. Rákóczi György helyzetét tovább javította, hogy a Lipppa melletti csatában győzelmet aratott a budai pasa seregén. Alig két héttel a lippai diadal után Lipótot császárrá választották. De a siker kicsikarása, majd a fényes koronázási ünnepség temérdek pénzt felémésztett. Az udvar – pénz, haderő, politikai egység hiányában – békét kívánt. A Porta Candia ostromával volt elfoglalva, így szívesen fogadta az udvar közeledését, amely szabad kezet biztosított Erdélyben. A fejedelemségre tatár hadak törtek, elfoglalták Jenőt, Lugost, Karánsebest. A török megbékítésére, az erdélyi törökpárti rendek Barcsay Ákost ültették a fejedelmi székbe.

Rákóczi Györgyöt nem érte váratlanul az országgyűlés döntése, hiszen Lászlóval minden lehetőséget végiggondoltak: „...Rákóczi László levelében bizony eleget érthetni, ha fejedelemség letételére kellene utóljára mennünk, kit javallana, Barcsay uram volna...”⁶⁰

II. Rákóczi György titkos megállapodást kötött Barcsayval; átadja Váradot és a Partiumot. De amikor a Porta nyomására az erdélyi rendek végzést hoztak ellene, haddal indult az új fejedelem ellen. Külső erővel próbálta hadait növelni, követei Bécsben azon munkálkodtak,

57 Lippay György Wesselényi Ferencnek. Stubnyai fürdő. 1658. december 29. OL E-199. F. 4. 11/65. No. 10.

58 Rákóczi László Batthyány Ádámnak. Csejte, 1658. január 16. OL P-1314. No. 39297.

59 „Noha penigh csak hamar egymás utan ket leveleit vévén az Fejedelemnek eő Ngnak, mind az eő Nga írása, s – mind egyéb dolgaimra nézve alá kelletik mennem, mindazáltal úgy akarom alkalmaztatni oda valo foghlatosságimat, hofi ezeket három hitigh el végezvén, egy holnap alat ismét fel érkezhessenk ide Kistapolcsáni házamboz...” – Rákóczi László Batthyány Ádámnak. Kistapolcsány, 1658. május 26. OL P-1314. No. 39299.

60 II. Rákóczi György anyjának. Gyulafehérvár, 1658. május 10. Családi levelezés, 543. o.

hogy kieszközöljék a régóta ígért császári segítséget. A magyar főurakat is igyekezett a maga törekvéseinek megnyerni. Rákóczi Lászlót tudósításra és közbenjárásra szólította föl. „...vajha egy szívvel kívánnék s akarnók magyarok, bizony pogány igát most rázhatnók le nyakunkról, azt ne vélje Kglmetek, ha egybetett kézzel, behunt szemmel kezdi is nézni Erdély veszedelmét, megmaradjon Magyarország békével, mert bizony az pogány nem áll abban meg.”⁶¹ Tudták ezt Magyarországon is. Homonnay György felső-magyarországi főkapitány az udvar határozata után tudakozódott: „...ha az Török Rákóczi hatan győ ki az het varmegyére, szabade inen őtett magunkat megh segiteny, vagy csak nézni romlását szomszed vereinknek...”⁶² Rákóczi – bár mindenben segítette a fejedelmet – nem hitt abban, hogy Erdély és Felső-Magyarország kivédhetne egy esetleges török-tatár támadást. Olyan sötéten ítélte meg a helyzetet, hogy télen, 1657 decemberében családjával, minden mozdítható vagyonával a biztosabb nyugatra, Kistapolcsányba költözött. Nem érte be ennyivel, a legjobban veszélyeztetett, Erdélyhez legközelebb fekvő birtokait Sáros megyei Rákóczi-Lórántffy birtokokra akarta kicserélni, de ahogy korábban, Lórántffy Zsuzsanna most sem egyezett bele. Ekkor megvételre ajánlotta fel Sáros és Zboró kivételével felső-magyarországi birtokait, Lórántffy Zsuzsanna azonban mindent megtett, hogy keresztelje terveit.⁶³ „Az vén Asszony – panaszkodott Rákóczi László feleségének – az teszen minden akadályt, csak ki akar minnyájunkat élni, minden van elméjében, hogy neked keresek édes társ, és az ősi jószágból szerzem, melyhez aztán nékiek pénzzel kelene hozzájutni.”⁶⁴

Rákóczi Lászlónak ekkor még eltökélt szándéka volt, hogy Sáros és Zborót megőrizve birtokainak súlypontját Észak-nyugat-Magyarországra tegye át, itt akart nagyobb jószágot vásárolni, és hamarosan Nagybicse megvételéről kezdett tárgyalni Illésházy Gáborral.⁶⁵ Ez az üzlet végül kútba esett, más birtokügyei viszont kedvezőbben rendeződtek. Két rokonuk is meghalt; Kun István, a rozsályi, és Nagymihályi Bánffy Gábor, felesége öccse, a nagymihályi jószág tulajdonosa.⁶⁶ A Kun örökség körül hosszadalmas perek kezdődtek. Rákóczi László összefogott rokonaival, az Újhelyi, a Sulyok és a Dessewffy családdal. Kérvényt nyújtott be az udvarhoz, s – mint a fentmaradt 5000 forintos részletes kimutatás bizonyítja⁶⁷ – mindent megtettek, hogy rájuk nézve kedvező döntés szülessen. Ez az 1659-es országgyűlésen meg is történt.⁶⁸

A nagymihályi birtok ügyében már nem volt ilyen türelmes Rákóczi. Bánffy Gábor halála után megerősítette a kastélyt, és telerakta fegyverekkel. Provizorának, Egri Jánosnak pedig meghagyta, hogy „mind éjjel-nappal legyenek kglmetek jó vigyázásban. Az kinek ne hinnének, csak nem kell bébocsátani az kastélyban, és ki- s bejárván is, modjával cselekedjék kglmetek, elég erőssége vagyon, csak vigyázzon kglmetek, és ha valami lenne, a port, golyóbist ne

61 II. Rákóczi György Rákóczi Lászlónak, Szászváros, 1659. november 17. *Szilágyi: Erdély és az északkeleti háború.* II. 563. o.

62 Homonnai György Wesselényi Ferencnek. Eperjes, 1659. december 9. OL E-199. F. 4. II/46/1.

63 Napló, 1657 június-július.

64 Rákóczi László feleségének. 1658. július 28. E-190. F. 24. No. 7344.

65 OL NRA. F. 170., 171. Több mint 100 irat szól a birtokvásárlásról.

66 Rákóczi György Rhédey Ferencnek, Szerencs, 1659. május 31. TT 1892., 108. o.

67 TT 1903., 431-433. o.

68 Corpus Iuris 1659.: 117. tc.

kémélje...⁶⁹ Hogy erőszakos lépését törvényesítse, a nádorhoz fordult,⁷⁰ rokonaival tárgyalásokat kezdeményezett, és végül sikerrel járt, a birtok az ő kezén maradt.

Rákóczi László, ha csak az ország keleti felében is, de jelentősen megnövelte birtokait. Ekkor már beletörődött, hogy nem tud Nyugat-Magyarországra költözni. A bicsei vásárlásra összegyűjtött pénzt építkezésekre fektette. Meggyorsította kistapolcsányi kastélyának felújítását, és befejezte Zboró építését, ahová vissza is költözött.

Visszatérésével sem tudta a közte és Lórántffy Zsuzsanna közti megromlott viszonyt rendezni. Az egyre betegbb és merevebb fejedelemszönyv már nem tudta követni az eseményeket, nem értette meg fia helyzetét, politikai lépéseit sem. Rákóczi László aktivitását egyre nagyobb gyanakvással figyelte, benne is ellenséget látott. Az udvarban viszont nagyra becsülték Rákóczi közvetítő tevékenységét. A jutalom nem sokáig váratott magára: 1658 októberében királyi kamarásnak nevezték ki.⁷¹

Rákóczi László egy pillanatra sem hagyta tájékoztatás nélkül a fejedelmet. „Nincs is az Ngd állapota oly megkisebbitve – írta II. Rákóczi Györgynek –, hogy ne tudna Ngd még ő Felségének szolgálni; mondotta a követ (Radolt): Princeps Rákóczius est denique princeps, qui potest ad hoc multum facere et servire suae Maiestatis.”⁷² A fejedelmet támogatták a magyar politikusok is, és a császár segítségét sürgették. Hiábavalónak bizonyult azonban a nádor számtalan beadványa, és Felső-Magyarország fenyegetése, hogy behódol a töröknek, ha a császár Erdélyt cserbenhagyja. Szejdi Ahmed 1660 tavaszán Rákóczi ellen indult. Május 22-én Szászfenesnél ütközött meg a két sereg, a küzdelem a törökök győelmét hozta. A sebesült Rákóczi Györgyöt katonái kiragadták a csata forgatagából, de néhány nap múlva Váradon belehalt sebeibe.

„Rákóczi halálán öröm vagyok, kit gyűlölték szivbül, galibától, nagytul, mongyák, hogy megmenekedtek, de félek rajta, hogy nagyobbba ne essenek.”⁷³ – írta Lippay az udvar hangulatáról. Aggodalma beigazolódott; a császár mozdulatlanságán felbátorodott Szejdi Ahmed július közepén már Várad alatt táborozott. A vár esetleges elfoglalásával Erdély önálló állami léte forgott veszélyben, de pusztulása végzetes lehetett a hegyaljai borvidékre, a Kassáról Lengyelországba vezető kereskedelmi útra, a két román fejedelemségre is.

A vár ostroma egész Európát megdöbbentette, Zrínyi azonnal körülzárt Kanizsát, az ország legfőbb méltóságviselői közös emlékiratban követelték, hogy a császár segítse meg Váradot, engedélyezze az általános insurrectiót, kérjen nemzetközi segítséget a török ellen. Grazban Lipót, a hadi- és udvari tanács tagjai és magyar főurak tanácskoztak Várad felmentéséről.⁷⁴ Felső-Magyarországon a magyar urak parancs és engedély nélkül is rá-rácsaptak a törökre. Wesselényi Ferenc maga köré gyűjtötte a felföldi urakat, és a felkelés módozatait tárgyalták. De a tervek nem válhattak valóra. Az udvari és a haditanács üléseit figyelemmel kísérve Lippay hamar rádöbbsent, hogy Grazban „nem akarják, hogy generális conflictus

69 Rákóczi László Egri Jánosnak. OL E-204. (átrendezett anyag).

70 Wesselényi Rákóczi Lászlónak. Stubnya, 1659. június 8. OL E-190. 25. cs. 7703.

71 Napló, 1658. október 5-6.

72 Rákóczi László II. Rákóczi Györgynek, Sáros, 1659. június 12. OL E-204. Rákóczi László levelei.

73 Lippay György Wesselényinek. Pozsony, 1660. június 15. OL E-199. 4. cs. II./65/60.

74 Magyarország története, III. k. 1083. o.

legien, ...nincs ketseg az bekeseghbe...⁷⁵ Wesselényitől azt várta, hogy valami „más uton segítse megh... Varadot.” Számba vették a rendelkezésre álló hadakat. Hamarosan nyilvánvalóvá vált, hogy a német csapatokra nem építhetnek, mert a Szabolcs és Szatmár védelmére kirendelt Louis de Souches-nak csak az volt a feladata, hogy visszaszerezze a hét vármegyét. A nádor viszont húsz zászlót osztott a magyar lovasokra, további két harcost állított ki Báthori Zsófia és Rákóczi László. Tervbe vették a hajdúság felültetését, több mint tizenötezer emberre számítottak.⁷⁶

Szóba került a fővezérség kérdése is. Wesselényi köszvénye miatt lóra sem tudott ülni. Lippay azt tanácsolta, hogy Rákóczi Lászlónak adjon megbízatást, bár mint a nádornak írta: „Homonnai Uramat illetné tisztí szerint az állapot. De igen iffíu és Rákóczi László nem is hallgatna hozzája.”⁷⁷ Lippay, aki minden erejével azon volt, hogy Erdélynek segítséget nyújtson, látva az udvar passzivitását, elkeseredésében többször kérte a nádort: „Istenért ne vegyen kegyelmed minden cikkelyt olyan scrupulosi, hanem segítse meg valamint valahogy Varadot, hogy el ne vesszenek.”⁷⁸ Wesselényi azonban a haditanács utasítása ellenére semmit sem tehetett, az pedig úgy döntött, Várad miatt nem kezd háborút a törökkel.

Várad veszte országszerte mély megrendülést és félelmet keltett. Százak, ezrek gondolták ugyanazt, amit a Pozsonyba visszatérő Lippay: „...hát oda vagion Várad, oda vagion Erdély, bizony ha nem tudom mi készülletel megüünkis kikelettel az törökre, húsz vagy harminc esztendő alatt visza nem vesszük Erdélt, seöt magunkis utánna vesszünk, ki tudgya még Várad megvétele utanis hova fordul és mith fogh mivelni az Teörök.”⁷⁹

Ebben az időszakban Sárospatakon, Borsiban egyre többször tanácskozott Báthori Zsófia és Rákóczi László, s Nádasdy Ferenc is felkereste az özvegyet. Tárgyalásaik során a fejedelemszszony és fia katolikus hitre való át-, illetve visszatérését készítették elő. Ezt a lépést elsősorban nem Báthori Zsófia vallási meggyőződése vagy az urak hittérítő buzgalma magyarázza, hanem a Rákóczi-ház régi tervének megvalósítását, a lengyel korona megszerzését segítette volna. Mária Lujza lengyel királyné - házassága gyermektelen lévén - még férje életében igyekezett a trónutódlás kérését és a maga sorsát megoldani. Több kísérlet, tapogatózás után az alkalmas jelöltet az ifjú Rákóczi Ferenc személyében vélte megtalálni. Azt tervezte, hogy unokahúgával házassítja össze Rákóczit, és János Kázmér halála esetén az új király nagykorúságáig kormányzóként továbbra is ő irányíthatná Lengyelországot. Ezért fontos, hogy Rákóczi minél gyorsabban áttérjen, s így a vallásbeli különbség se vethessen tervüknek gátat.⁸⁰

Rákóczi László hiába nyeri meg Lippay érsek támogatását, a bécsi udvar egyáltalán nem kívánta ezt az áttérést. Bécsben attól tartottak, hogy a katolikus Rákóczi Ferenc, 1652-től Erdély választott fejedelme, előbb-utóbb Magyarország koronájáért is kinyújtja majd a kezét. Kemény Jánosban az új fejedelemben kezdetben szintén a Rákócziak emberét látták, aki, ha

75 Lippay György Wesselényi Ferencnek. Graz, 1660. augusztus 12. OL. E-199. F. 4. II/65/71.

76 Uazok, Pozsony, 1660. június 25. OL E-199. F. 4. II/65/62.

77 Uazok, Pozsony, 1660. augusztus 3. OL E-199. F. 4. II/65/57.

78 L. a 75. jegyzetet.

79 L. a 76. jegyzetet.

80 Báthori Zsófia levelei Rákóczi Lászlónak. Sárospatak, 1661. április 3. és Munkács 1661. július 10. - OL E-204. Báthori Zsófia neve alatt; *Kárpáthy-Kravjászky Mór*: I. Rákóczi Ferenc katolizálásának politikai vonatkozásai. Bp., 1940.

már a helyzet ura lesz, lemond majd Rákóczi javára.⁸¹ Bécs rosszállása ellenére 1661 augusztusában Báthori Zsófia már az áttérésről tudósította Rákóczi Lászlót, aki magán a ceremónián személyesen nem vett részt.⁸²

Ezalatt Kemény János, az új fejedelem a császárhoz és a nádorhoz fordult segítségért. Az udvar a rendek megújuló kérelmére és az események nemzetközi visszhangjának hatására elhatározta, hogy csapatokat küld Magyarországra. A haditerv elkészült: három irányban akartak csapást mérni az ellenségre. A főserég, kb. tizenötezer ember, Montecuccoli vezetésével Buda és Esztergom ellen indít támadást. Wesselényi két-háromezer főnyi haderővel Felső-Magyarországon át Erdélybe indul és csatlakozik Kemény János csapataihoz. Zrínyi Kanizsánál köti le a török erőket.

A császár elrendelte az élelmiszerraktárak feltöltését és a toborozást. A nádor Kassára hívta a felső-magyarországi főurakat és vármegyéket. 1657 óta a magyar nemesség visszatérő követelése volt, hogy a császár indítsa meg a török háborút. Mégis, a kassai konzultáción Wesselényi csak nehezen tudta elérni, hogy a vármegyék megszavazzák a csapatok élelmezését és elszállásolását. A vármegyék Csáky István és Rákóczi László vezérletével „megzendültek”, bár Kemény János és vele Erdély érdeke úgy kívánta volna, hogy segítsék Montecuccoli hadjáratát. A fejedelem támogatását maguk is szorgalmazták, de azt nem akarták, hogy az egész akció Felső-Magyarországot terhelje. A német katonaság még csak pusztulást hozott az országra. Példaként Várad vesztét és de Souches rakamazi táborozását említették. Wesselényinek azonban sikerült meggyőzni Csákyt, aki aztán Rákóczit csitította: „...immár jóakaró fiam uram mind kelmes urunkhoz tartozó kötelességünket s mind megnyomorodott hazánkhoz való hűségünket demonstrációk által comprobálnunk kelletik. Nehéz dolog igen, az olyanokat táplálnunk, kik mind életünk, s javaink elfogyasztásában igyekeznek törekedni ellenünk.”⁸³ A tizenhárom vármegye végül 17000 köböl búza, 850 vágómarha szállítását és 1500 lovas kiállítását vállalta.

1661 szeptemberében megváltozott a hangulat. Montecuccoli egyesült Kemény János csapataival, és bevonult Erdélybe. A magyar rendek bízni kezdtek az offenzív háború megindításában, az adakozás megkezdődött. Nem tudhatták, hogy a haditerv váratlan megváltoztatása, Montecuccoli Erdélybe vonulása a Porta és az udvar újabb megállapodását takarta. A császár már lemondott Kemény János támogatásáról, Montecuccoli „hadjárata” csak a magyarok megnyugtására és a törökök ellenőrzésére szolgált.⁸⁴

A Porta Apafit ültette a fejedelmi székbe, a német csapatok visszavonultak, a telet a Felföldön töltötték. Az újabb értelmetlen pusztítások ismét megbolygatták a vármegyék nyugalmát.

Rákóczi László és Csáky felszólalásaikkal nemcsak az udvar haragját vonták magukra. „...az német generálnak Montecuccoli Uramnak nehézsége volna legderekasabban kdre s-én reám – írta Rákóczi László Csákynek – egyéb okát nem gondolhatom, hanem hihető csak azért, hogy az szegény haza szabadságát a nemes statusokkal s vármegyéinkkel együtt Cassai Consultáció-

81 *Pribram*: Venetianische Depeschen vom Kaiserhofe. Bécs, 1901. 458-469., 510., 550. o.

82 Báthori Zsófia Rákóczi Lászlóhoz. Munkács, 1661. augusztus 20. OL E-190. 26. cs. 7871.

83 Csáky István Rákóczi Lászlónak. Szepes, 1661. december 22.; *Deák Farkas*: Egy magyar főúr a XVII. században, Csáky István. Bp., 1883., 342-343. o.

84 Magyarország hadtörténete I. Bp., 1984. 282-283. o.

ban oltalmaztuk. Kiért úgy hallatik, hogy az hadaival Bártfa mellől ide Makoviczára szándikozik elsőbben, annak utánna penig innét oda feljebb az Szepességre az kd jószágára valo quartélyozásra és azoknak fogiatására.”⁸⁵ Rákóczi László megtette a szükséges óvintézkedéseket, a jószágot, gabonát, pénzt a megerősített kastélyokba hordatta, és még több katonát fogadott. Kárai azonban így is tetemesek voltak, a nádorhoz intézett panasza szerint szentmiklósi kastélyát feldúlták és 66 háza égett porrá, a kár több ezer tallerra rúgott.⁸⁶

Nagyobb veszteségnek bizonyult, hogy az udvarban többen elfordultak tőle. A német katonaság elszállásolása elleni határozott fellépése Bécsset bizalmatlanná tette. Ez az idegenkedés megmutatkozott az újabb főkapitány-választásban is. Homonnay 1661-ben meghalt, és Rákóczi László előtt ismét megnyílt a lehetőség a főkapitányság elnyerésére. De Wesselényi már csak az utolsó helyen ajánlja, gyengécske kifogással. „Rákóczi László uramban sok jo talentum van, ha betegeskedése gatot nem nemzene...” Nádasdy nyíltan megírta Csákynek, hogy ellene és Rákóczi László ellen Bécsben akkora a felzúdulás, hogy nincs esélyük a tisztség elnyerésére, várni kell, míg mind a két oldalon lecsillapodnak a kedélyek.⁸⁷

IV.

Az 1663-as esztendő betegséget, gondot, gyászt hozott a Rákóczi családra. Az év elején kislányuk, Betkó esett át súlyos himlőn, majd a tüdőbajban szenvedő Bánffy Erzsébet állapota súlyosbodott, míg végül augusztus közepén meghalt. A családi gondok mellett Rákóczi László minden erejét lefoglalta Sáros vármegye kézbentartása. A vallási sérelmek, a német katonaság pusztításai, a török betörések, az 1662. évi országgyűlés, az udvar török politikája tiltakozásra készítette Felső-Magyarország vármegyéit. Rendet, védelmet követeltek, kijelentve, hogy ha nem kapják meg, behódolnak a töröknek.

Rákóczi megerősítette birtokain a védelmet, katonákat fogadott, minden értékét, állatait Zboróra hordatta a veszélyeztetett beregi, zempléni uradalmaiból, a kastély erődítéséhez is hozzáfogott. Figyelőket, kémeket tartott Erdélyben, a törökök között értesüléseit tovább adta. Wesselényi írta Rottalnak „Rákóczi László uram levelét küldte hireivel, kk in specie oda külttem, ítélje kgd méltónak közleni ő Felségével, s Portia herceggel...”⁸⁸

1663 elején mind az udvarhoz, mind Wesselényi nádorhoz eljutott már a hír, hogy Köprülü Ahmed haddal készülődik Magyarország ellen. Lipót békeajánlatával sem tudta feltartóztatni a nagyvezért; a török hadsereg megindult Buda felé.

1663 júniusában Köprülü Ahmed nagyvezér visszautasította Bécs békeajánlatát, és Magyarország ellen vonult.

A fenyegető török veszély hatására a magyar főurak félretették személyes ellentéteiket, Zrínyi mellé állt Wesselényi, Lippay, majd Nádasdy is. Zrínyi támadási haditervét elfogadva megkezdték a hadi készüléteket. Wesselényi hadba szólította az ország lakosságát. Rákóczi

85 Rákóczi László Csáky Istvánnak. Zboró, 1661. december 20.; *Deák Farkas*: Egy magyar főúr a XVII. században, Csáky István. Bp., 1883. 124-125. o.

86 Rákóczi László Wesselényi Ferenchez. Szentmiklósi kastély, 1662. április 8. OL E-199. F. 5. II/89/3.

87 Nádasdy Ferenc Csáky Istvánnak. 1661. december 18. OL Csáky cs. levéltára. P-71 F. 266. No. 9.

88 Wesselényi Ferenc Rottal Jánosnak. 1663. április 19. fogalmazvány, OL E-199. 8. cs. IV/4. t. 444.

többször részt vett a nádornál tartott katonai tanácskozásban és 1500 katonát állított ki. Megyéjében, Sárosban olyan jó eredménnyel toborozták a hadakat, hogy Pethő Zsigmond vice-generális példaképpül állította a többi megye elé.⁸⁹

A bécsi udvar azonban továbbra is gyanakvással figyelte Rákóczi aktivitását, erdélyi kapcsolatát. Az alig egy éve átépített és megerősített kistapolcsányi kastélyába és hrussói várába – a török veszélyre hivatkozva – erőszakkal német katonaságot telepítettek. „Az szegény Istenben elnyugodott szerelmes házastársamnak eltakarításában foglalatoskodom – írta Rákóczi a nádornak – Noha házam romlásán való bánatimat öregbiti Hrusso váramnak Kistapolcsánnyal edgyütt elveszése szolgálaim által árultatásképpen való feladása. Ndat kérem, tudósítson bölcs tanácsával, mihez kelletik magunkat tartanunk e forgandó és veszedelmes üdönkre nézve, én kész vagyok hazánknak javára tehetségem szerint mindent elkövetnem...”⁹⁰

Bánffy Erzsébet halála a Rákóczi-ház politikájában új lehetőségeket nyitott. Bár a tanácskozások és előkészületek a legnagyobb titokban folytak, Erdélyben már 1663 őszén felröppent a hír: „Az elébbi fejedelemszonnynak egy ördöge van – írta Teleki Mihály Bánffy Dénesnek – ki avval biztatja, nemsokára Haller Gábor uram leszen az fejedelem és ő ngat elveszi feleségül, másképpen pedig Rákóczi László uramhoz is hozzá menne.”⁹¹ Rákóczi László levelezése szerint a híresztelésnek volt reális alapja, valóban számítani lehetett Lónyay Anna és Rákóczi házasságára. A gróf megtette az előkészületeket. Felkérte Batthyány Borbálát, hogy Bécsben a sajátjához hasonló női hintót készíttessen. Tíz aranyat ígért, ha pünkösdre meg hozzák. Batthyány Kristóftól megpróbálta megvenni vagy legalább egy hónapra kölcsönkérni azt a faliképet, amely Lónyay Annának megnyerte tetszését.⁹² A jelekből arra következtethetünk, hogy 1664 pünkösdjére tervezték a döntést. Érdekes, hogy Rákóczi először Lónyay Zsigmond özvegyét vette feleségül, másodsorra pedig lányát kérte meg. Mindenesetre ez a frigy új távlatokat nyitott. Rákóczi László, ha feleségül veszi Kemény János özvegyét, mindkét országrészben hatalmas jószágoknak lesz ura, sőt birtokainak súlypontja Erdélybe helyeződik. De milyen politikai előnyökkel járt volna ez az esküvő? Bár konkrét adatokkal nem rendelkezünk, feltevésünk szerint elsősorban politikai házasságról volt szó. A Rákóczi család a fejedelem halála után új utat keresett. Ezt jelezte már Báthori Zsófia és fia katolizációja is. A családnak azonban erős irányító egyéniségre volt szüksége a még csak 18 éves Rákóczi Ferenc mellé. Báthori Zsófiának nem kellett még egyszer férjhez mennie, hogy a család támaszt találjon, erre a feladatra kiválóan megfelelt Rákóczi László. Bécsi neveltetése következtében ismert az udvarban, az ott állomásozó diplomaták körében, kiterjedt lengyel kapcsolatokkal rendelkezett, összeköttetésben állt a román vajdákkal is, de nem volt ismeretlen a svéd és a kozák követek előtt sem. Személye révén a magyar politikusok tájékoztatása és támogatásuk elnyerése is biztosítottnak látszott. Egyetlen gyenge pontja volt: Erdély. Kapcsolatban állt ugyan a fejedelemség politikusai-

89 Pethő Zsigmond Szepesnek. 1663. október 17. Lőcse Járási Levéltár. Congregációs iratok No. 203. Az 1663–1664. évi háborúra: *Perjés Géza*: Zrínyi Miklós és kora. Bp., 1965.; *Georg Wagner*: Das Türkenjahr 1664. Eisenstadt, 1964.; *R. Várkonyi Ágnes*: Török világ és magyar külpolitika. Bp., 1975.

90 Idézi *Wallentinyi*: i. m. 68. o.

91 *Gergely S.*: Teleki Mihály levelezése. Bp., 1906. II. k. 639. o.

92 „...lévén knek alkalmossága Bécsben való írásán, csináltasson oly hintót mindenben valaminemű az Kgd hintója, Eperjesen az haznal lattam, ha lehet mennél hamarabb...” Rákóczi László Batthyány Borbálának. Mad, 1664. május 11. OL P-1314. No. 39301.

val, de erdélyi birtokokkal, pozícióval, tényleges befolyással nem rendelkezett. Ehhez segíthette volna hozzá a Lónyay Annával kötött házasság.

Az utolsó lépések voltak már csak hátra, azonban pár nappal a kézfogó előtt Rákóczi élére állt annak a csapatnak, amely Nagyvárad megtámadására és magyar rabok kiszabadítására készült. Vajon mi készítette arra, hogy ilyen fontos esemény küszöbén személyesen vegyen részt a portyán? Tulajdonképpen csak az időzítés meglepő, hiszen a harcot, a hadműveletekben való aktív részvételt már régóta várta Rákóczi. Erre ekkor, 1664 májusában nyílt lehetőség. Elképzelhető, hogy még a házasság szempontjából is kedvezőnek találták ezt az alkalmat. Egy sikeres akció pozitívan befolyásolhatta volna az erdélyi közvéleményt. Várad sorsa ugyanis 1660 óta a nemzetközi és hazai érdeklődés központjában állt. Ha Rákóczi pont itt tudna sikert elérni, nevét a hír szárnyra kapná, és Erdély is örömmel fogadná. Ilyen előzmények után került sor a váradi akcióra.

Várad megtámadásáról több krónika, napló tudósít.⁹³ Mégis a legismertebb forrás – történészek és irodalomtörténészek előtt egyaránt – a „Rákóczi végső butszúó éneke”⁹⁴ című ballada.

A mű hatása kettős volt: ráirányította Rákóczi László személyére és a váradi akcióra a figyelmet. Másrészt viszont eltorzította és felnagyította az eseményeket. Három tényező – a hely: Várad, az idő: 1664 és a név: Rákóczi – elegendő volt ahhoz, hogy a támadást Várad visszafoglalására tett kísérletként és Rákóczi László életének legjelentősebb állomásaként értékeljék.⁹⁵

A ballada fontossága és gyakori említése mellett más okok is arra készítetnek, hogy több figyelmet szenteljünk ennek a forrásnak.

A balladával Thaly Kálmán után sokáig senki sem foglalkozott alaposabban, kiadásának jegyzetei az ő állításait ismételték. Thaly elfogadja Rákóczi Lászlót a ballada hőisének, mivel azonosítható személy és Nagyváraddal is kapcsolatba hozható, a kolofon 1667-es évszámát szövegromlásnak vagy másolási hibának tekinti.⁹⁶ Így, Timon Sámuel krónikájára és Rákóczi Erzsébet egy alapítvány levelének adatára támaszkodva, az események időpontját 1662-re teszi.⁹⁷ Rákóczi Erzsébet levele döntő bizonyíték lehetne. De ő apja halálakor még csak 9 éves, és 1698-ban, 34 évvel az események után teszi az alapítványt. Más krónikák és a levéltári adatok, mind az 1664-es évszámot igazolják.

Az évszám kérdése mellett még más érdekessége is van a balladának. Rákóczi László nevét egy olyan búcsúzó ének őrizte meg, amely valójában nem róla szól. Több mint száz évvel

93 *Georg Krauss*: Siebenbürgische Chronik. Bécs, 1864. 2. k. 391–392. o.; *Kéry János*: Martis Turcici Feroica. Pozsony, 1672.; *Kazy Ferenc*: Historia Regni Hungariae. Nagyszombat, 1749. III. k. 15–16. o.; *Bethlen János*: Historia rerum Transilvanicarum. Bécs, 1782. 1. k. 125–126. o.; Pálóczi Horvát család naplója, 220. o.

94 Rákóczi végső butszúó éneke. Régi magyar költők Tára. Bp., 1981., 10. k. 569–570. o.

95 *Bunyitay Vince* – *Málnási Ödön*: A váradi püspökség története. Debrecen, 1935. IV. k. 130–131. o.

96 *Thaly Kálmán*: Régi magyar vitézi énekek és elegyes dalok. Bp., 1864. 1. k. 170. o.

97 Timon Sámuel csak megemlíti Rákóczi Lászlót: „Erdődy Györgynek két felesége volt, az első Rákóczi Erzsébet, aki a törökök által, Várad kapujában 1662-ben levágott Rákóczi László leánya...” *Timon S.*: Epitome chronologica. Kassa, 1736. 291. o. A kistapolcsányi ispotály 1698. január 1-jén kelt alapítólevele: „Azon nap, a midőn Istenben elnyugodott édesatyám gróf Rákóczi László 1662 Várad alatt, az kereszténység az természet szerint való ellensége török által a kereszténységért kiontotta véréit és ugyan ott vitéz módon lött halála is, ő Nagysága lelkiért Szent László napján adatik nekik (az ispotály szegényeinek) egy ebéd.” *Közli Botka Tivadar*: i. m.

Thaly kutatásai után, Marczali Ferenc, magyar szakos egyetemi hallgató egy diákköri konferenciára készített dolgozatában vizsgálta a Rákóczi László balladát és változatait. Tanulmányában sorról sorra kimutatja, hogy a ballada által előadott cselekmény Thököly Imre 1685-ös váradi fogságára vonatkozik.⁹⁸

Vajon hogyan került Rákóczi László neve egy Thököly Imréről szóló balladába? Lehetséges, hogy élt korábban egy Rákóczi László ballada is. Erre épülhetett rá Thököly, majd II. Rákóczi Ferenc éneke, amit a családi szálak, a körülmények és a hely hasonlósága segített. A főhős fontosságánál fogva és az események aktualitása miatt esetleg átalakulhattak a Rákóczi Lászlóra vonatkozó részletek, csak a név maradt meg. De az is elképzelhető, hogy „Az Magyar országban volt én nékem hívem, / Szép Rákóczi László vala az én nevem” rész későbbi betoldás.

További probléma a támadás ismertetése és értékelése. A krónikákból, naplókából két változat rajzolódik ki:

1664. május 27-én hajnalban a katonák ráütöttek a várra. Mielőtt még a belső várba bejutottak volna, valamilyen fegyelmetlenség, esetleg árulás miatt felfedezték őket és kitört a harc. A híd körüli csatában a zászlóért lehajló Rákóczi Lászlót halálos lövés érte. De a csapat felégetve a várost és környékét, sok foglyot ejtve vonult el.

Egy másik színesebb és regényesebb tudósítás szerint, amely Kazynál bukkant fel először, május 27-én tartották Váradon a pünkösdi vásárt. Rákóczi László és emberei, áluhában a vásárosok közé vegyülve bejutottak a városba. A piacon azonban lelepleződtek, és a küzdelemben Rákóczi László életét veszítette.

A krónikák tehát a vállalkozás célját Várad visszafoglalásában látták.⁹⁹ Ezt a véleményt Gyalóky Jenő is osztotta. Amikor az esetet rekonstruálni próbálta, nem kutatott újabb adatok után. Hadászati fejtegetéseibe több hiba csúszott. Várad visszavételének terve mindig központi helyet foglalt el a haditervekben. Éppen ezért nem valószínű, hogy néhány ezer lovasra bízták volna a feladat végrehajtását. Bethlen János leírásából tudjuk, hogy a törökök ekkor fejezték be a falak megerősítését, és a várat mély és széles árokkal látták el.¹⁰⁰ Várad ostroma hosszas előkészületeket, komoly hadi felszerelést igényelt volna. Ha sikerül is Váradot egy rajtaütés során visszafoglalni, vajon Felső-Magyarország katonai és politikai vezetői vállalhatták volna, hogy akár hetekre beszoruljanak egy várba, a segítség reménye nélkül? Feladatuk a felső-magyarországi hadak kiállítása volt. Lehetséges lett volna, hogy a csapatgyűjtés késleltetésével tovább növeljék a feszültséget? Az az állítás, hogy Várad visszafoglalása egyedül a vezér, Rákóczi László vágya volt, és mást nem is avatott tervébe, egy hadtörténész részéről igen különös kijelentés. Gyalóky Jenő következő soraival önmagának is ellentmond: „Mint látjuk, Pethő győzelemről számol be, s nem is említi, hogy tulajdonképpen céljuk Várad felmentése lett volna. Eljárása részben érthető is: magyar ember létére restellt a német Lobkowitznak a magyar fegyverek kudarcáról számolni be.”¹⁰¹

98 *Marczali Ferenc: A Rákóczi Sámuel ballada. Régi magyar irodalmunk és európai háttere.* Szeged, 1980. 133-159. o.

99 Krauss nem beszél Várad visszafoglalásának tervéről, szerinte a támadást Rákóczi Zsigmond kiszabadítására indították. Bethlen János azért dicséri a rajtaütést, mert megakadályozta, hogy Erdély a török oldalán Magyarország ellen vonuljon hadba.

100 Bethlen János közlése szerint a törökök kevéssel Rákóczi Lászlóék támadása előtt erősítették meg Váradot.

101 *Gyalóky Jenő: i. m. 438. o. A Magyarország története 1526-1686 c. összefoglaló műben Rákóczi László váradi harcáról a szerzők véleménye megoszlik: III/2., Makkai László: 1558. o. és Várkonyi: 1124., 1180., 1138. o.*

A magyar-német ellentét ilyen beállítása régi és rossz beidegződés, s hamis is. Ugyanis Várad kapcsán nem lehet magyar fegyverek dicsőségéről, vagy kudarcáról beszélni, hiszen több mint kétszáz német is részt vett a rajtaütésben. Az előkészületekben Cob ezredes fontos szerepet játszott. Azonkívül Pethő nem akarta magyarjait mentegezni, ugyanebben a levélben¹⁰² kemény bírálattal illeli fegyelmezetlen katonáit.

A kortárs levelezés azt mutatja, hogy Rákóczi László társai nem szöttek nagyratörő terveket, nem Várad visszafoglalásáért küzdöttek.

Mi lehetett akkor az igazi cél, és hogyan lehet Várad megtámadását értékelni? Vajon tényleg nem volt több mint egy vakmerő portya? Vagy valamilyen módon mégis illeszkedett az 1663/64-es háború menetébe?

1664 telén, tavaszán folyt a nemzetközi összefogással indított offenzív háború. A tervek szerint Kanizsa, Érsekújvár, Várad térségében kellett támadást indítani. De tényleges hadműveletek csak Nyugat-Magyarországon folytak. Várad környékén nem volt katonaság, csapatmozgás, amely lekötötte volna az erdélyi törökök erőit. Megnőtt a veszélye annak, hogy akárcsak 1663 őszén, a nagyvezér ismét táborába szólítja Apafit és az erdélyi sereget.

Kászony Márton és Cob ezredes erdélyiekkel folytatott levelezéséből kitűnik, hogy ezzel a lehetőséggel mind a két fél tisztában volt. Kászony a közvetítést is magára vállalta, amikor Rottal Jánost tájékoztatta: „...iöt most török követis az mely mind Török császártól mind pedig a Fő Vezértől levelet hozot hogy az Erdelyek, és Apaffi hadba menjenek... Azért kglmes Uram most kellene sietni Zuza (de Souches) general Uramnak ő Ngnc ide, had menthetnek meg megokat az Erdelyiek hogy az német hadak közel létek miat nem mehetnek hadba...”¹⁰³

Az erdélyi kérések egyre sürgetőbbek lettek, de az udvar sokáig kivárt. Az eszéki siker, a külső anyagi és katonai segítség ellenére a hadműveletek csak április végén folytatódtak. De Apafi Mihály már megkapta a hadba szólító parancsot. Ekkor az Erdélyből érkező levelekben visszatérő motívum a fogadkozás: „...Legyen kgltek securus hogi valamit az mi kglmes Urunk és az országh el kerülhet bizoni el kerüli hogi ne vécsen az keresztjenséghnek, de azt latja Isten a kglkis hogi mi alájok vettettünk s nemis mozdulhatunk.” Ebben az állapotban továbbra is Magyarországról várták a segítséget: „Bezzegh Uram bar csak eszer két eszer emberrel szállana kgltek ki mezőben megis volna Urunknak mentsége hogi hadak vadnak kik Erdélyre vigyáznak ... de ha ki nem szál kgltek annak inkab nem acceptallja az mentséget az Török.” Bánffy cseltámadást javasolt: „Váradon sincs most semmi Török az meni magyar hadak kgltek közül vadnak most sok karokat tehetnek nekik ugi hiszem az varossatis fel egethetnek...”¹⁰⁴

Amit Bánffy Dénes még csak javasolt, azon mások már hetek óta munkálkodtak. Erdély mentesítésének gondolata is megfordult fejükben, de a Szerencsen tanácskozó felső-magyarországi főurakat kezdetben még csak a személyes bosszú hajtotta.

102 Pethő Zsigmond Lobkowitznak, a hadi tanács elnökének. TT 1900.

103 Kászony Márton Rotalnak. Szatmár, 1664. március 22. OL P-507. F. 16. No. 566/317.

104 Bánffy Dénes Kászony Mártonnak. Fehérvár, 1664. május 24. OL P-507. F. 16. No. 568/360.

1664 márciusában Barkóczy Zsigmond fogságba esett. Krauss krónikájából, Kállói Fényes István művéből, a Pálóczi Horváth család naplójából, Csáky István, Pethő, Boldvay Márton leveleiből¹⁰⁵ összeállt a mozaikkép, pontosan rekonstruálni tudjuk az esetet.

A Barkóczy fivérek a Kálló melletti Oroszi faluban mulattak. A váradi Huszein agát és magyar ruhába bujtatott törökjeit az éj leple alatt két paraszt vezette a Barkóczy-házhoz. Bekérdzkedtek, mint eltévedt kállói katonák. Amikor a kapu kitérült, rázúdultak a még alvó, félig részeg magyarokra. Barkóczy Zsigmondot elfogták, testvérét, Istvánt is „ingh nélkül szalasztották”. A rabokkal, zsákmánnyal a törökök Várad felé indultak. Barkóczy István megmaradt embereivel Pocsajnál akarta elvágni az útjukat, de a visszavonulást fedező Kucsuk Mehmet pasa csapatába szaladt. A rövid, de heves küzdelemben a magyarok halottakat, sebesülteket hátrahagyva megfutamodtak.

Megkísérelték Barkóczy Zsigmond kiváltását, de a török hatalmas árat, 110 török foglyot kért cserébe.

Április végén Kucsuk Mehmet a nagyvezér dunai táborába sietett. Váradon pár száz fős török őrség maradt. Az események felgyorsultak. Május közepén Rákóczi László szerencsi házában Pethő Zsigmond, Barkóczy István és Ferenc vendégeskedett. Kémjelentésekből pontos adatokat szereztek a törökök helyzetéről és Barkóczy Zsigmond fogságának körülményeiről. Tervükbe hamarosan beavatták Cob ezredest és Kászony Mártont. Elhatározták, hogy Rákóczi László fogolymentő portyának álcázott támadást indít Várad ellen. A szervezkedés is kiszélesedett, Kállóból, Szatmárból, Ecsedből, Nagykárolyból gyűjtötték a katonákat. A csapat létszámát nem lehet pontosan megállapítani. Kéry János kétezer magyar és háromszáz német katonáról tud, a Pálóczi Horváth család naplója is néhány ezer magyar és német katonát említ. A vezér Rákóczi László volt, mellette Pethő Zsigmond, Barkóczy István és Ferenc, Károlyi István vett részt az akció irányításában.

A készülődés teljes titokban folyt. Kászony is csak homályosan figyelmezteti Telekit: „...ez környékről is hall kegyelmed hadaknak forgolódását, de kegyelmeteknek nem fognak ártani, hanem ha lehet, az pogány ebeket persequalják.”¹⁰⁶

Barkóczy István a nádorhoz írt levelében a támadás másik célját fedte föl. „Közönséges akaratból igyekezünk azon, hogy Váradnak az városát fel égetnénk, és az szegény szegény Eöcsemetis csak egy rossz fa háznak tartván Várad városában, Istent segítségül híván valami forman megh szabadíthatnánk...”¹⁰⁷

A had egy része május 24-én indult el Szatmárból. Másnap Guthnál egyesültek a Tiszán átkelt csapattal, majd megindultak Várad felé.¹⁰⁸ 27-én hajnalban a kállói gyalogok betörték a kaput,¹⁰⁹ és a sereg rázúdult az alvó városra. „Merő ítélet napia volt, siras, rivas, ordítás, bögés,

105 Barkóczy Zsigmond fogságba esése: Pethő Zs. Wesselényinek, Kassa, 1664. május 11., OL E-199. F. 5. 11/84/11; Csáky I. Rottalnak, Szepes, 1664. április 4., OL P-507. F. 14. No. 43.; Boldvay Márton Apafi Mihálynak, Székelyhid, 1664. március 29. Török-magyarokori állam-okmánytár. Pest, 1870. IV. k. 106-107. o. Krauss krónikája; a Pálóczi Horvát cs. naplója; *Kállói Fényes István*: Debrecen városának, az keresztény res-publicának naponként arviz keppen nevedeket, ez esztendő forgasában vegben ment siralmas sorainak keserves meg bantodasinak, helytelen expensainak egy nehany versekben foglalt compandiuma 1664. Régi magyar költők tára, 10. k. 20-21. o.

106 Kászony Márton Teleki Mihálynak, Szatmár, 1664. május 26., Teleki M. levelezése, III. k. 122-123. o.

107 Barkóczy István Wesselényinek. Eszlár, 1664. május 24., OL E-199. F. 4. 11/8/1.

108 Boldvay Márton Apafi Mihálynak. Székelyhid, 1664. május 28. Török-magyarokori állam-okmánytár. IV. k. 118-122. o.

109 *Kállói Fényes István*: i. m. 22. o.

rettenetes tűz, és rettenetes égés, olig vitézül bant az magiarsag a pogonial hogy meg az Csecszopo gyermekeketis kardra hánta.”¹¹⁰ A támadás azonban nem a tervek szerint zajlott. A krónikák, levelek, ha egyes részleteket másként is beszélnek el, abban mind megegyeznek, hogy valamilyen fegyelmezetlenség hiúsította meg a teljes sikert.

„Ha a parancsokat egyesek, úgy mint a többiek figyelembe vették volna – írta Pethő Lobkowitznak – hinném, hogy nagyobb győzelmet hozhattunk volna, és nem hiányolnánk Rákóczi Lászlót az életről.”¹¹¹

Guzics János naplójának rövid lejegyzése is fegyelmezetlenségre utal: „...Rákóczi László fejét vesztette Váránál a Barkóczy urak és a többi katona viszálykodása miatt.”¹¹²

Mások Rákóczi Lászlót hibáztatják,¹¹³ de az árulás gondolata is felmerült. Kászony Márton arról számolt be, hogy egy nagykarolyi asszony és egy pribék figyelmeztették a váradiakat a veszélyre: „...Történt it olian dologis hogy az minap mikor Várad égetésére készülnek vala, Károlyból egy Ferencziné nevű Asszony szolgálaiatul Váradra egy Posgai nevű pribéknek meghizente, hogy magokra vigiazzanak mert az Magyarok készülnek reájuk, melyet ha az törökök el hittek volna valoba rajta vesztettünk volna, mar fogva vadnak törvényekis ma holnap leszen...”¹¹⁴

Nem tudjuk valójában mi történt, mi zavarta meg a támadás menetét. Leghitelesebbnek az a változat tűnik, amelyet Kéry János ír: „A katonák egy része titokban be is jutott a városba, de ott megfélekedtek igazi céljukról, és fosztogatni és zsákmányolni kezdték a várost. Ezzel az ellenségnek időt engedtek arra, hogy fölcudjon és a támadást visszaverje.”¹¹⁵

A vállalkozás tehát nem a tervek szerint folyt le. Rákóczi László meghalt, teste is bent maradt. Fejét a vár kapujába ütötték le és tűzték ki, testét odadozták a kutyáknak és madaraknak. És ezzel Rákóczi-Kemény-párt elképzelései is szertefoszlottak. Barkóczy Zsigmond sem szabadult ki.¹¹⁶ Várad városát és környékét, Péntekhelyt és Olaszit felégették. Sok keresztényt kiszabadítottak és török foglyokat is ejtettek. A kortárs értékelés szerint „magyar olyan nyereséggel régen nem járt mint most”.¹¹⁷ A támadás elérte titkos célját. Erdély veszélyeztetettsége olyan érv volt, amely előtt a Porta is meghajolt, Apafi kibújhatott a hadba hívó parancsok alól. Az Észak-Magyarországon harcoló török csapatokat is megosztotta a rajtaütés híre, Kucsuk pasa lóhalálában vonult vissza Várad őrzésére.

Az akció lélektani hatása sem lebecsülendő. Különösen Erdélyben volt nagy a lelkesedés. A tavaszi hadjárat sikerei is megdobbantották a szíveket, de az erdélyiek többet kívántak. A Váradig húzódó arcvonal terve azonban papíron maradt. Az Erdélyt körülölelő várakozásba robant bele Rákóczi László csapata. A hatás nemcsak a levelek elismerő és lelkes hangján mér-

110 Kászony Márton Rottal Jánosnak. Szatmár, 1664. június 4., OL P-507. 16. cs. No. 566/315.

111 L. a 95. jegyzet.

112 Guzics János naplója. TT 1889. 445. o.

113 Kászony szerint Rákóczi László „az ordinentiahoz nem tartván magát”. OL P-507 16. cs. No. 566/315.

114 Kászony Márton Rottalnak, Szatmár, 1664. június 28., OL P-507 566/321.

115 Kéry János: i. m.

116 Kalló Fényes I.: i. m. 23. o.

117 L. a 99. jegyzet.

hető le. Mindkét félben felmerült a továbblépés gondolata. Bánffy Dénes és Kászoni Márton is Várad visszafoglalását sürgette.

Várad megtámadásának, Rákóczi László halálának hamar elterjedt a híre. Míg az előzőt nagy örömmel fogadták, az utóbbin mindenki megdöbben. De Souches Wesselényinek írt levelében még reménykedett, hogy a hír hamisnak bizonyul, de a Bécsben nyomtatott hadieseményekről beszámoló újságban haláláról már mint biztos tényről számoltak be. Báthori Zsófia elrendelte, hogy ezentúl minden május 27-én misét mondjanak Rákóczi Lászlóért. Az akkortájt keletkezett naplók, krónikák, levelek mind megemlékeztek és méltatták Rákóczit, és egykori nevelője, Lippay György is elsiratta: „Szegény Rákóczi László uram halálán bizony nem kevésbé búsulok és szánakozom, mert jó fia volt hazájának és igaz szolgálja ő Felségének... De mit tehetünk róla, így szokott az vitézség járni... Majd nem is lésen immár kinek írnom az derekas urak közül, meghalván Rákóczi uram is.”¹¹⁸

Várad falai alatt Rákóczi László élete, 31 év zárult le. Forrásainkból egy művelt, mozgékony, higgadtan és hajlékonyan politizáló főúr képe bontakozik ki. Fejedelmi családban született, császári udvarban nevelkedett. Bécs hű embereként, a Habsburg birodalom és Erdély közti közvetítőként nagyszerű pálya várt rá. Magyarországnak azonban a török kiűzését, az ország-egyesítés problémáit kellett megoldania. Rákóczi László hazája és a fejedelemség politikájának, érdekeinek közös pontjait látva ráeszmélt, hogy nem Bécs és Erdély, hanem a magyar és az erdélyi politikusok között kell kapcsolatokat teremtenie. A körülményekhez gyorsan alkalmazkodott. A háttérbe húzódva fontos részt vállalt II. Rákóczi György lengyel hadjáratából. A kudarc után Bécstől várt segítséget. Az udvar politikájában csalódva új utakat keresett: arra készült, hogy erdélyi bázisát megteremtve a Rákóczi–Kemény-párt élére álljon. Terveit meggátolta a halál.

Rákóczi László nem futhatta be azt a pályát, amelyre adottságai, körülményei predesztinálták, mégsem tekinthetjük életét sikertelennek, befejezetlennek. Mert ha a tényeket feltárjuk, és egymás mellé helyezzük, egy megfontolt politikus-katona következetesen végigharcolt pályája alakul ki, amelynek szerves része és következménye volt Várad.

118 Lippay levelét *Wallentinyi* idézi: i. m. 71. o.